

NARODNI DOM U ZAGREBU

Imajući pred sobom težak cilj, hrvatski su preporoditelji morali rješavati sitne i krupne zadatke na putu do njega, pa su mnoge morali vršiti u etapama. Iako su znali da im posao neće biti jednostavan, ipak u stanovitim teškim časovima ne samo da nisu očajavali nego su ih uzorno svladavali. Mora se priznati da su u Hrvatskoj u to doba sve učinili samo privatnici od kojih se uvijek nešto tražilo, a oni su strpljivo davali, izuzev nekih neprijatelja koji su okrenuli leđa svome narodu. Tako su bile podržavane novine, priložima privatnika osnivali su čitaonice, roditeljske mnogih ustanova; zagrebačka čitaonica u prvom redu osnovala je hrvatsko kazalište, zatim su traženi prilozi za muzej, gospodarsko društvo, i, kao kruna svega – financijska pomoć za osnivanje Matice ilirske.

Sve te ustanove, osnovane ili u osnivanju, bile su raštrkane po privatnim stanovima, nekad na neuglednu, drugi put na neprikladnu mjestu, što nije osobito djelovalo na agitaciju i propagandu velikih narodnih ideja. Zbog toga su preporoditelji htjeli svim spomenutim ustanovama dignuti krov nad glavom. Mislili su da će najbolje biti ako sve one, osim kazališta, budu na jednome mjestu, što bi bilo i dolično i korisno za ideale naroda, jer bi se svima digao ugled. Tako su preporoditelji 1845. došli na misao da osnuju Narodni dom, u kome bi se smjestile sve tadašnje narodne ustanove, održavali sastanci i druge javne priredbe. Najteže je bilo prvih godina. Pa kako se širila hrvatska svijest, tako su se množili i prinosnici, ali budući da je narod bio u većini u kmetskim odnosima, nije mogao dovoljno pomoći akcije, pa su pomagali više-manje isti ljudi koji su bili neovisniji.

Kako se o *Narodnom domu* ili pak *Dvorani*, u našoj nauci nije pisalo, taj je pojam ostao nejasan i neodređen pa sam smatrao da bi ga trebalo prema sačuvanim dokumentima objasniti zbog razumijevanja političkih pothvata i cijeloga hrvatskoga kulturnoga života u drugoj polovini XIX stoljeća.

O domu kulture hrvatski su preporoditelji morali davno prije razgovarati negoli su počeli ostvarivati tu zamisao, iz jednostavnoga razloga što se moralo imati najprije društva i ustanove koje bi se smjestile u taj dom.

Zagreb, glavni grad Hrvatske, početkom hrvatskoga narodnog preporoda bio je mali grad s 15.000 stanovnika. U njemu su postojali feudalni društveni odnosi, kad je hrvatsko društvo bilo još strogo podijeljeno, posebno u gradovima na feudalce i visoko svećenstvo s plemstvom koje je nešto značilo, i na sve ostale, koji nisu imali nikakva utjecaja na javni život. Među jednima i drugima nije bilo nikakva bliskog dodira: zabavljali su se visoki među sobom i za sebe, mali za sebe i na svoj način. Dok su zabave prvih mogle biti bolje, jer su kao bogatiji bili na višem stupnju kulture i civilizacije, zabave građana, prosječnih ljudi, sastojale su se eventualno od plesa i gošćenja. Sinovi tih ljudi, zapravo oni koji su pokrenuli sve u Hrvatskoj, dobivši obrazovanje, morali su ostajati po strani. S prvima nisu mogli, ako ih netko prijateljski nije zvao; s drugima nisu htjeli, jer ih zabava takve vrsti nije zadovoljavala. Ovi su građanski sinovi i sinovi maloga siromašnoga plemstva najgore prolazili, pa nije čudo, dapače posve je razumljivo, da su oni bili pokretači nečega novoga, što će približiti te dvije strane u njihovu vlastitom interesu, a u prvom redu će povezivati te »staleže« u korist samoga naroda. To je poticala i ilirska ideja koja je išla za tim da sve okupi i sve povede u boj za dizanje prosvjete, a s njom i narodne svijesti, kako bi se opća kola narodna – koja su dotad bila u kaljuži – makla prema napretku.

Kad se prvi put stvarnije počelo o tome govoriti, teško je reći, ali znamo da je nakon smrti Franje Vojkffyja (1833) njegova žena Ana ugovorom od 3. ožujka 1835. prodala svoj dio gradilišta grafu Dragutinu Draškoviću za 9.000 forinti. Tu je kupnju odobrio gradski magistrat na sjednici od 17. ožujka 1835. Dragutin je Drašković na tom zemljištu sagradio 1844. palaču koju je pogodbom od 26. veljače 1846. prodao Narodnom domu za 28.000 for. prema zaključku glavne skupštine doma od 26. veljače 1846. Narodni su dom zastupali: Mate Vuković, grof Janko Drašković, Ambroz Vranjican i P. Hatz. Uz ove građane ugovor je potpisalo 435 rodoljuba sa zagrebačkim velikim županom Nikolom Zdenčajem¹ na čelu.

Koliko nam do danas sačuvani dokumenti o tome govore, ne znamo tačno čija je to bila misao, ali znamo da je u nedatiranom pismu (po sadržaju sudim da je iz početka 1841.) Ambroz Vranjican saopćio Ljudevitu Gaju »ov čas bio sam kod Mallina (vjerojatno kod *Nauma*, op. J. R.) i kazao sam mu da njemu jedan plan odkrivam kojega (!) ako ga on odobri, Vam i Deputaciji narodnog teatralnog društva poslije (oštećeno, vjerojatno *kazati*) hoću.² A Vranjican je najvjerojatnije predložio N. Mallinu da oni dvojica (možda s još nekolicinom) budu jamci za relativno

¹ Ivan Ulčnik, Iz prošlosti obitelji Vojnović-Vojkffy, Zagreb 1943, br. 7-9, str. 288. – R. Horvat, Najnovije doba hrvatske povijesti, Zagreb 1906, str. 90.

² J. Horvat – J. Ravlić, Pisma Ljudevitu Gaju. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 26, str. 486: pismo A. Vranjicana Lj. Gaju.

veliku svotu novaca koja je trebala za Narodni dom. Iako Vranjican govori o kazalištu, vjerojatno je mislio na skup pitanja tj. na Narodni dom s kazalištem. Pismo nas Vranjicanovo ovlašćuje da zaključimo da su ona dvojica, a vjerojatno s drugim preporoditeljima, i prije o tome razgovarali.

Poslije toga održano je nekoliko sjednica Ilirske čitaonice, među njima 5, 14. i 27. ožujka 1841. Sa sjednice od 14. ožujka imamo svjedočanstvo u ostavštini Lj. Gaja, zapravo u »Nacrtu za stvaranje *fonda* zbog kupnje zgrade i osnutka Narodnog doma u Zagrebu.« Da bi se to postiglo trebalo bi pozvati sve prijatelje »narodne izobrazenosti i posebno našega kazališta« da kupe dionica kao zajam za gradnju zgrade novog udruženja Narodni dom. Svaka bi dionica stajala 5 forinti. Izdalo bi se 20.000 dionica. Ambrozu Vranjicanu se odmah činilo da je to previše, pa je Lj. Gaju pisao pismo već sutradan, 15. III, i tražio od Gaja da mu pošalje Nacrt² koji je on imao, po svemu sudeći, formulirati. Vranjican je ponovo

² U ovom se Nacrtu kaže da je na sjednici Ilirske čitaonice od 15. ožujka 1841. prihvaćen ovakav sastavak (koji postoji u tri primjerka). Oni se među sobom razlikuju samo u nekim riječima. Napisani su njemačkim jezikom.

U uvodu se kaže da je to bio sastanak »Freunde und Beförder«, dakle »prijatelja i unapređivača«, »narodne izobrazenosti i posebno našega kazališta«. Cilj je velik a trebalo bi ga postići općim i zajedničkim nastojanjima i to preko društava da bi se stvorio *fond*. Time bi se kupilo zagrebačko kazalište koje postoji a gradnjom nove zgrade ona bi primila sve institute (misli se na narodna društva) u Zagrebu. Zbog toga bi trebalo osnovati društvo u koje bi ušli sinovi domovine i prijatelji koji su za obrazovanje bez razlike (»Bildung ohne Unterschied«) da bi se postigao označeni visoki cilj, po mogućnosti u što kraćem roku. Zbog toga se zaključuje: § 1. Da bi se to postiglo, ima se pozvati svaki prijatelj narodnoga obrazovanja da dobrovoljno potpiše zajam novom udruženju (misli se na Narodni dom) od 5 for. Broj upisnica ne bi prešao 17.000 komada. – § 2. Rok pristupanja imao bi biti do oko 21. kolovoza 1841, kad bi se utvrdio konačni dan. – § 3. Oko toga dana društvo će biti konačno konstituirano te će se to slaviti kao narodna svečanost. Tad bi se dijelile i premije, i to: za glavnu for. 10.000, za drugu 1.000 for., za 5 premija po 100, za 400 premija od po 10 for. te 400 od po 5 for., usve 807 premija u iznosu od 17.500 for. – § 4. Premije će se 24 sata poslije utvrđene svečanosti isplatiti, za što će se brinuti društvo. Ako se kroz dva mjeseca ne predignu premije, one će se smatrati poklonom za gore navedeni cilj. – § 5. Kako su dobrovoljni prilozii jedna od najvećih rodoljubnih žrtava, to zasluži da se istakne, pa će oni koji poklone najmanje 100 for. s 20 otkupljenih društvenih dionica, ući u Album društva kao glavni utemeljitelji; oni koji su kupili manje (5 dionica) zvat će se utemeljitelji prvog reda; oni koji kupe ispod 5 dionica bit će utemeljitelji drugog reda. Sve će se objelodaniti u novinama. Svi članovi imaju pravo glasa na glavnoj godišnjoj skupštini. § 6. Svi mogu postati odbornici § 7. Izabrani odbor odmah stupa na djelo. § 8. Odbor je dužan sazvati godišnje skupštinu na kojoj će polagati račun o svome djelovanju. § 9. Isti će odbor upravljati društvom tri godine. Poslije toga će predati vlast upravi zagrebačke Ilirske čitaonice (koja se ima smatrati privremenim zavodom Ilirskoga učenoga društva) ili će, ako spomenuto društvo do tada stupi u život, predati vlast direktoriju učenoga društva. – § 10. Društvo (tj. Narodnog doma) mora raditi prema utvrđenom cilju i ne smije nikakovom većinom glasaova poći drugim putem.

Na kraju jednog prijepisa stoji: »Gegeben aus der Versammlung der illyrischen Lesevereins. Agram am 15. März 1841.« (Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, R 4018).

Kako se vidi, koncept Lj. Gaja ima nadnevak 15. III 1841, pa će to biti dan kad je pisao zaključke sjednice koja je bila 14. III 1841. (Usp. *Ilirske narodne novine*, Za-

30. ožujka 1841. pisao Gaju iz Karlovca. U njemu kaže da mu se čini da je plan privlačan, ali je nakon zrela razmišljanja vidio da u njemu ima mnogo toga što je neostvarljivo. Zbog toga cijelu stvar treba bolje napraviti. Podvrgava analizi financijski plan i traži da se što prije sastanu i da se dogovore.³

U Gajevoj ostavštini ima i »Plan za kupnju kazališta i osnutak Narodnog doma«, ali je na žalost bez datuma. Čini se da je nastao poslije prvoga nacrt a sadrži: u uvodnom dijelu je ono što sam tek naveo u naslovu; dalje kaže zbog čega bi trebalo osnovati Narodni dom. Tome su razlozi: da bi se postigao što bolji uspjeh u narodnom obrazovanju, u Narodnom domu će biti sva naša društva. Način na koji bi se došlo do novaca jesu dobrovoljni priloz i podjela premija. Bit će 16.000 dionica s premijom od 5 forinti za koje će jamčiti patriotski veletrgovci (»unter der Garantie patriotischen Grosshändler . . .«). [Kako se vidi, ovdje je svota od 20.000 dionica snižena na 16.000, pa će to biti uspjeh Vranjicanov.] Dalje se u planu kaže da bi utvrđena svota od 80.000 for. smjela biti upotrijebljena ovako: a) 15.000 for. podijeliti u 155 premija, i to tako da prva premija iznosi 6.000 for., druga 4.000, treća 2.000, četvrta 1.000, peta 500, a 150 po 10 for.; b) 40.000 for. bilo bi vjerojatno dovoljno da se kupi ovdašnje kazalište; c) kako u Zagrebu ne postoji pogodno mjesto za Narodni dom osim onoga na Harmici (danas Trg Republike) na dobru Klobučarićevu što bi stajalo 10.000, to bi trebalo cijelu svotu odrediti, pošto bi ostalo za gradnju 15.000 for. koju bi svotu trebalo poslije kupnje zgrade kazališta pojačati da bi moglo doći do gradnje Narodnog doma. Prema nacrtu postoje dva izvora da se dođe do novaca: pomoć od narodnih kongregacija i dobrovoljnih priloga. Na kraju se kaže da će se plan moći izvesti ako najvažnije tvrtke naše domovine, poimence Vranjican, Mallin i dr., budu jamci za novčani posao.⁴

Odnos A. Vranjicana i Mallina prema ovome planu ne znamo, ukoliko se spomenuta zamjerka A. Vranjicana ne odnosi na ovaj plan. Ipak se čini da je promijenjena svota od 100.000 for. na 80.000 for. unijeta prema želji A. Vranjicana, a možda u takvu gledanju nije bio sam.

U Gajevoj ostavštini ima koncept o *uputama* (»Erläuterungen«) projektu stvaranja udruženja za izgradnju Narodnog doma koji bi primio u se sve narodne ustanove da bi se postigao što bolji uspjeh narodnog obrazovanja. I ovdje se kaže da su se poslije odluke o stvaranju *fonda* za izgradnju Narodnog doma mijenjale svote, pa su je ovdje snizili na 78.500

greb, 1841, br. 17, 18 i 19.) Osim toga Ambroz Vranjican u pismu Lj. Gaju od 15. III 1841. moli Gaja da mu pošalje prijepis plana za skupljanje novaca za Narodni dom, dakle isti dan kad je Gaj pisao svoj koncept, dakle jedan dan poslije same sjednice. U pismu kaže da je previše udjela 20.000, iako Gajev koncept ima samo brojku 17.000. Možda Vranjican nije čuo da je taj broj snižen na samoj sjednici. (Grada 26, str. 487).

³ Grada 26, str. 487.

⁴ Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, R 4018.

for. Na to ih je poticao: 1) patriotski osjećaj za narodno dobro, 2) misao za obrazovanje svakoga, bez razlike kojoj narodnosti pripadao («ohne Rücksicht auf Nationalität für jeden Menschenfreund»), 3) pa bi trebao moralni pritisak da bi se učinilo nešto za narod, 4) osim toga uveli bi Album od pergamene za sve potpisnike prema veličini iznosa, zatim bi na upis djelovali e prije spomenute premije. Sve je to važno zbog raznih razloga, ali to bi pomoglo dizanju narodnog ponosa («auch zur Erwekung des National-Stolzes dienen wird...»). Misao da se u finansijski siromašnim našim zemljama želi ostvariti ovako značajan fond, pokazuje se ostvarljivim pošto su na ovo ukazali i zemaljski staleži. Za način provedbe spominju se dva veletrgovca, Vranjican i Mallin, koji će upravljati svim novcem, a njihove će tvrtke jamčiti da će se to vršiti kako treba. Uz ovu dvojicu bio bi odbor od 6-7 osoba. Kako se tu spominje i kazalište, trebalo bi da sudjeluje i gradski magistrat. Zbog svega toga treba pisati svim duhovnim i svjetovnim vlastima da pomognu ovu akciju, a trgovački će stalež, u to ne sumnjaju. sigurno pomoći.⁵

I sam Ambroz Vranjican napisao je svoj projekt o tome kako bi trebalo obaviti taj posao. Njegov je nacrt više praktično-administrativan. Predviđa manipulaciju dionicama i jamstvo Mallina i svoje. Tvrtka Mallinova bi dionice nudila po sjevernoj Hrvatskoj, po Banatu i južnoj Ugarskoj, a ona Vranjicanova u južnim hrvatskim krajevima, od Karlovca prema jugu, tj. u primorju, u granici, na Rijeci i u Dalmaciji. U ovome je nacrtu i tekst jamstva dviju spomenutih tvrtka, koji u prijevodu glasi: »Isplatu gotovine premija poslije 24 sata nakon izvlačenja jamče prema ugovoru potpisane tvrtke: N. D. S. W. Mallin i A. Vranjicana (s. r.).«⁶ Iako ni ovaj nacrt nema datuma, on je sigurno posljedica brojnih dogovora pa će biti nastao do kraja kolovoza 1841. Evo zašto! U pismu bez datuma, ali napisana 1841, A. Vranjican piše nepoznatome (vjerojatno Antunu Vakanoviću) da bi trebalo ustanoviti ured za prodaju udjela Narodnog doma. On ostaje pri tome da preuzme jamstvo. Želio bi da zagrebački magistrat pismeno odstupi zemljište za kazalište.⁷

Pored svih spomenutih akcija čini se da je Čitaonica zaključila da pošalje u propagandu Lj. Gaju, pa u ostavštini njegovoj nalazimo i koncept dopisa »Potvrda i preporučno pismo Narodnoga književnog društva, izdano Lj. Gaju zbog skupljanja domovinskog kapitala za podignuće Narodnog doma u Zagrebu«. U pismu se navodi da je 25. ruina (1841) bila sjednica književnoga narodnog društva na kojoj se zaključilo da se ono poveže sa sličnim društvima drugih hrvatskih gradova da bi se u našem glavnom gradu sagradio Narodni dom («in unserer Hauptstadt ein National-Gebäude zu erbauen»). Dalje se govori o Lj. Gaju sa svim naslovima, pa se kaže da bi trebao obići sve ustanove i ljude zbog skupljanja

⁵ Isto mjesto.

⁶ Isto mjesto.

⁷ Grada 26, str. 487.

priloga. U tome se smislu našla u istoj ostavštini molba napisana nekoj »ekscelenciji« da izda Lj. Gaju preporuku za obavljanje toga posla u korist hrvatske kulture.⁸

Koliko je poznato, do ovoga putovanja Lj. Gaja – barem u širem opsegu – nije došlo. Teško je tačno kazati koji su to razlozi bili. Mislimo da su svakako glavni ovi: hrvatski su rodoljubi bili i dosad teško opterećeni davanjem priloga za mnoge potrebe, pa je ovaj novi namet bio previše. Osim toga moramo pridodati aktivnost neprijatelja (mađarona, Mađara i Beča) u objeđivanju *ilirskih* nastojanja, zbog čega je među samim preporoditeljima nastalo trvenje. Tek poslije zabrane ilirskog imena (početkom 1843) kao da su se duhovi prenuli i pristupilo se daljem radu.

Kroz to su vrijeme preporoditelji radili na tome da povežu narodne redove, na čemu se dotad manje činilo. O tome piše *Bogoslav Šulek* 1844: »Mnogi su se domaći sinovi i inostranski ovud putovavši spisatelji usmeno i pismeno tužili što u Zagrebu, glavnom gradu Hrvatske, nema družbenoga života«, što je bilo već odavno. On ovaj čas prigovara »što se ovdje ne nalazi središta gdje bi viši i niži staleži sastajati, poznavati, razgovarati, posavjetovati se mogli.«

Zbog toga »posljedice ovoga pomanjkanja nisu izostale: niži stališi budući posve izključeni iz odličnih krugova i ostavljeni samim sebi tržili su u predmetih ne posve hvale vrđdnih zabava i razveseljenje; stanovništvo bilo je u kaste razdjeljeno, od kojih svaka oholo je gledala i uklanjala se drugoj nižjoj kasti«. Podjela ovih kasta cijepala je i narodne snage, pa je početak XIX st., naročito sredina njegovaa, to vrlo teško osjećala. Ne spominjući kakvu određenu obrazovanost, Šulek pita gdje da »siromašnii građanin pribavi neko izobraženje, gdje da nauči ono što mu koristi i pristoji, ako ne smē občiti s onim, od kojih bi štogod lēpa i prudna naučiti i tako u izobraženju sve bolje napredovati mogao?« Šulek je – s ostalima – vjerovao, sasvim opravdano, da bi dodiri, zapravo miješanje klasa, pridonijelo ne samo spoljašnjem već i nutarnjem mijenjanju »nižih« klasa, kao i onih »višjih« koje u doticaju s drugima neće ništa od svoga izgubiti, naprotiv sve će to donositi dobro općenitosti.

»Neka nitko ne misli da po takvom obćenju višja gospoda izgube svoju važnost, a niži stališi postaju dārvovitii; pače baš naopak (= obrnuto), ovi tim višje i iskrenije štujuu izobraženje, tim brzje primaju od njih sve što je lēpo i naslēdovanja vrđdno«. Sredstvo za izvršavanje toga zadatka nije li »narodni jezik koji svim jednako treba da mio bude, koji sve bez razlike božanstvenim lancem veže, i u svim stališima, u svakom nepokvarenom sārцу uzajemnu ljubav i želju za obćenito dobro pobuđuje?« Šulek ispravno misli da »korist koju će ovo (nipošto političko, nego društveno)

⁸ Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, R 4018. – *J. Ravlić*, Ilirska čitaonica, *Historijski zbornik*, Zagreb 1963, nema te sjednice. Ili je bila posebno ili nije unijeta u zapisnik Čitaonice.

Spomenuti spis »Potvrda i preporučno pismo« Lj. Gaju datiran je »Agram 7. Sept. 1841« a u samome se pismu poziva na sjednicu 25. IX 1841, što će značiti da je u Gaju datiranju pogreška te je mjesto 27 napisano 7. IX što je očita greška pri pisanju.

stopljenje stališa domovini doněti, jest neizměrna: ono će ne samo međusobnu ljubav, pripravnost za unapređenje obćenite sreće i davno žuđenu, željno izgledanu slogu uvesti, nego i pohlepu za plemenitiimi zabavami probuditi te želju za izobražavanjem i književnostju užeci«. Da bi to potvrdio, poziva se na Čehe, kojima je takav rad donio koristi.

Nema sumnje da je sve tačno što je Šulek kazao, izuzevši onoga u zagradi da ova približavanja i sastanci neće imati »političko stopljenje« i približavanje! Šulek je to svjesno htio spomenuti i tobože ograditi se od toga, jer bi premućavanje bilo gore zbog cenzure i dozvola za takve »Sědiljke i besěde« – kako je on svome članku dao naslov!

»Prva ova besěda držana je bila 26. veljaće; nu da iskreno ispovědim, nismo čitatelje »Danice« o njoj izvěstili samo zato, jer smo se bojali da će parvo ovo improvizirano pokušenje sličnih zabavah razbiti, da će dionićtvo obćinstva ohladnuti, i da ćemo biti prisiljeni kasnije tužiti se s toga, vrhu čega smo se s početka veselili. Tim radostnie hvatamo se pera sada pošto su se sastanci ovi zaključili da priateljem narodnosti naše pripovėdamo koliko krasno stvar naša u domaćem okružju napreduje, koliko obilnim plodom rodi.«

Te »sjedeljke i besěde« počinjale su u 7 navečer i Šulek opisuje vanjski i sadržajni dio. »Divno je čověku sārce ustreptělo kad je u sjajno rasvětłenu dvoranu stupio i smotrio vėnac od ruža i lěra kakvih ni pramaljeće uza svu svoju moć proizvesti kadro nije«. Tu je on mislio, razumljeće se, »na sve ove lěpotice ne samo po naravi, nego od svoje duše věrne kćeri Slave . . . , kako im naš jezik iz koraljnih ustah medeno teće . . .« One pjevaju, recitiraju, netko svira na »fortepianu«, netko na guslama (misli na violinu!). Tu se čuje Beethoven, Mozart, Liszt i drugi; neki igraju šah . . . »Razveseljeni i opojeni tolikim nasladama, teško se rastajemo, i samo to naš utěši da ćemo se opet do koji dan viděti.« On je bio na više njih, pa kaže da su »toliko ugodno svaku sědiljku proveli, dapaće joj dionićtvo obćinstva prema ovim u Zagrebu dosada neviđenim zabavami«, popelo se do vrhunca. Ne može spominjati sva imena, ali ipak kaže da je »neka lěpotica« deklamirala »u srce dirajuće ‚Viekove . . .‘ ili šaljivu ‚Srdbu‘ . . .«⁹ Šulek se začudio »da je od naših literata jedini g.

⁹ To su »Viekovi Ilirije« od *Ivana Mažuranića*, napisani 1838. Pjesma se morala dopasti slušateljima, jer prikazuje neki ilirski, romantički kraj, u kome »mladani Ilir, uz povaljen – Panj od hrasta ležeći« sviraše na tamburici, kad

»Blažen viek se življaše po svuda,
Jer se jošte nehje zloba huda
Po umrlih sviestih razastrla;
Jošte nehje bratinska nesloga,
Ni pogrda dobra obćinskoga
Do ilirskih srdaca doprla;
Mir i sloga svuda carevaše,
Nit se o mojem i tvojem što znaše.
Gore obćinske i obćinska polja
Biahu svakom, kog bijaše volja,
Da što sebi za život priradi;
A zakoni svakomu bijahu
Um i duša, koji kazivahu

I(van) K(ukuljević) S(akcinski) za umnoženje obćenite zabave štogod doprinio, deklamirajući s velikom pohvalom „Ponovljenu Srbiju”.¹⁰ Izvjestitelj spominje »da su u ovim besjedama višekrat gospodične i gospođa češki pjevali« »s tolikom pohvalom.« On misli da su to »*pàrve češke* pjesme javno ovdě pjevane.«

Uspjeh je bio tako velik da su prisutni željeli da se ovakva zabava nastavi »poslije Uskrsa«, što znači da su se zabave ove vrste priređivale za vrijeme pokladnih dana. Šulek, koliko god je bio za ovakve zabave, on je predložio »da pozornost svoju i na drugu vrstu društvenih zabavah obrate – na kazalište . . .«¹¹

Kako se vidi Bogoslav Šulek je dobro ocjenjivao potrebe naroda, nastojao je svaku stvar staviti na svoje mjesto, pa koliko god je za hrvatske potrebe bilo važno približavanje i povezivanje narodnih redova, čemu su mnogo mogle pridonijeti »sjedjeljke i besjede«, zapravo recitacione i koncertne večeri, ipak on nije potcjenjivao ulogu narodnog kazališta, svjestan da je ono dio, zapravo važna karika u lancu za povezivanje i približavanje klasa, posebno obrazovanja u jeziku. To je osobito vrije-

Pravo svakom, što treba da radi
Da radostni u sreći provede
Viek i slavan vrhu zviezda sjede.«

Tu su se skupljali časnii starci koji su davali savjete mladeži, ali »pastiri pohlepni odviše, – Jur općinska polja razdijeliše«, počela su da bogato rode, navališe neprijatelji, »Orao« zavlada (što znači Rimljani!). Za njima eto drugih neprijatelja, »Hun i Tatar eto iz sjevera – A s istoka Turčin diže perac«, za njima Franci sa zapada. Ratovi su strli domovinu koja »sva u krvi pliva, – Pliva u krvi ljubljenih sinova – Jao . . . sinova . . . sad tuđih robova!« Takav »Trčii pastir sred zelena luga« »i trčėcii vičėk: pozdravlja ženu i kaže da ga sveta ljubav zove »za dom slatki svatko da se trudi!« Drugim riječima da se bori, a oruđe mu se poljsko pretvara u pravo oružje. Nastaje krvava, ne zna se po koji put, bitka gdje se protiv »rimskog orla«, Franaka, Turaka (bore) Lazar, Obilić, Zrinović.

. . . Noćna sjena opet se uklanja! . . .
Jur ističu zraci od danice
I za njome pomoljava lice
Mjesec sjajni i tmine razganja,
Tmine vašom krvlju opojene
I neslogom davnjom zadojene.

Posljedica uklanjanja tmina rađa toliko potrebitim ljepšim vremenima; sada

. . . Sloga sebi sad oltare gradi,
I na njima, starim na poštenje,
Blago, sreću, slavu i življenje
S pravnim srcem posvećuju mladi;

I. Mažuranić, Pjesme. Izdao Vladimir Mažuranić. Zagreb 1895, str. 32–38. – I. Mažuranić. Pjesme, II. izd. Sušak 1924, str. 32–38. Ovaj čas ne znam čija bi mogla biti šaljiva pjesma »Srdba«.

¹⁰ I. Kukuljević. »Ponovljena Srbija«, znači »obnovljena« Srbija poslije ustanka u Srbiji početkom XIX stoljeća pod Karadordem.

¹¹ Bogoslav Šulek, Sjedeljke i besjede, Danica, 1844, 6. III, br. 14, str. 53–55; – Isti, Izabrani članci. Zagreb 1952, str. 47–50.

dilo za hrvatski narod, koji je – s obzirom na upornost neprijatelja iz Mađarske i Beča – morao povezati sve svoje redove zbog što uspješnijeg suprotsavljanja tuđim nasrtajima.

Sudeći po riječima Šulekovim, prva takva »besjeda« – tj. zabava takve vrsti – bila je održana 26. veljače 1844, što znači da su *Ilirska čitaonica*, i u njoj *Matica*, ostvarile još jedan oblik narodnog okupljanja koji je imao uspjeha.

Vjerujemo da su se ovakve zabave nastavljale. One su bile bliže narodnim krugovima, jer je program bio raznovrstan, pristupačan njima, dok je za kazalište trebalo jače kulture i dublje koncentracije da bi se sa zanimanjem mogla pratiti predstava.

Preporoditelji su kroz to vrijeme raspravljali o raznim pitanjima, pa i o tome da bi pod jedan krov smjestili sve narodne ustanove: Čitaonicu (s *Maticom*), Narodni muzej, Gospodarsko društvo i da bi tome pridodali prostorije, u kojima će se moći nastaviti spomenute »sjedeljke i besjede«, to jest *Dvorana* će s istim ciljem okupljati sve narodno, ali na višoj razini negoli se u malograđanskim krugovima radilo.

Kakve su se sve rasprave vodile, ne znamo, ali radilo se o kupnji neke kuće za smještaj spomenutih ustanova. Kako je *Ilirska čitaonica* u Zagrebu poticala sve akcije, iz njezinih odluka doznat ćemo što se u tom smislu učinilo. Na sjednici uprave Čitaonice od 23. listopada 1845, pod predsjedanjem Mate Vukovića, sučlan Čitaonice *Vjekoslav Frigan*, fiškal, iznosi da je grof Dragutin Drašković pripravan prodati »za malu cěnu od 28 hiljada for. sr. svoju lěpu kuću, više od 30 sobah sadržćeu u Zagrebu, u gornjem varošu, na proti pošti ležćeu, gdje bi se Narodni muzeum i s njime Čitaonica, Kasino i Gospodarsko društvo hrvatsko-slavonsko nastaniti moglo.« Ova kuća – reče – da bi se mogla na akcije kupiti, svaku po 25 for. sr. računajuću i da su »na svārhu jur pārvi častnici znameniti broj akciah podpisali«. Frigan je tražio »da bi ovo starešinstvo odlučilo, kako da se ostala gospoda domorodci pozovu na podpisivanje i kupljenje akciah. Starešinstvo odluči da se počeka na . . . grofa predsjednika Janka Draškovića, pa da on posebni jedan odbor sazvat i s njime tu stvar dokončati blagoizvoli.«¹²

Zanimat će nas kad je ta kuća Dragutina (Karla) Draškovića bila sagrađena. O tome su postojala razna mišljenja. Vjekoslav Klaić (*Slob. i kr. glavni grad Zagreb*, Zagreb 1913, str. 38) kaže da je sagrađena 1844, M. Schneider (*Perivoji, vrtovi i šetališta u starom Zagrebu*, Narodna starina 20, str. 17–25) veli da je sagrađena po nacrtima Felbingera g. 1839; Đuro Szabo (*Stari Zagreb*, Zagreb 1941, str. 100 i 116) kaže jedanput da je sagrađena 1837, drugi put 1845; međutim suvremenik Mijo Krešić u svojoj »Autobiografiji« iznosi da se počela graditi u drugoj polovini 1838, jer je već 1839. bila uglavnom gotova.¹³

¹² Nacionalna svenčilišna biblioteka Zagreb (Unaprijed NSB) R 3999/18, dotična sjednica.

¹³ M. Krešić, *Autobiografija*, Zagreb, 1898, str. 55–56, 69–70.

Čitaonica je – kako smo vidjeli – već bila uputila akciju oko pronalazanja kuće za zajednički dom svih tadašnjih hrvatskih društava u Zagrebu. Kako smo iz zapisnika Čitaonice u Zagrebu vidjeli, već je o tome bilo govora prije, pa je povjereno odvjetniku Vjekoslavu Friganu, koji je bio i advokat Dragutina Draškovića, da on pronađe neku kuću koja bi se mogla otkupiti. Kako su »jur prvi časnici znamenit broj akcija potpisali«, značit će da je Frigan bio ovlašten i da kŭpi potpisnike akcija, što je – kako vidimo – on kao agiln čovjek i učinio. Još je samo trebalo čekati Janka Draškovića pa da odredi kako će se dalje raditi taj posao. Čini se da je odbor nešto kasnije osnovan i da je stvar bila razglašena da bi se prikupilo više potpisnika, kojima će odbor i protumačiti sudjelovanje u kupovanju akcija.

Tri tjedna poslije sjednice uprave Čitaonice, Bogoslav Šulek (= »k«) piše u »Danici« člančić »Narodna kuća«, koji je potaknut od te skupine ljudi narodnog boljitka, čemu je trebalo propagande. Vidi se da ta »narodna kuća« nije dobila još svoj službeni naziv. Šulek u njemu kaže: »Odavna bjaše najvručja želja svih rodoljubah da se pribavi narodnosti našoj pristanište, gdje bi bezbĕdno kao gospodarica vladati mogla; da se podigne kuća u kojoj bi se spomenici i ostanci naše srećne i tužne prošastnosti ter mladani narodni zavodi umĕstiti mogli, za da ne moraju u svojoj domovini kao tuđini od kuće do kuće tumarati.« ---

Šulek dalje kaže: »Što su drugi narodi samo posljĕ dugotrajnoga napora, posljĕ silujućih zakonah s velikom mukom i trudom postigli: mi ćemo to eto prije nego smo se i nadali, bez svakog usilja i natĕrivanja, jedino neodoljivom silom rodoljubive vatre steći. Sklopilo se je naime društvo od hĕrvatskih i slavonskih rodoljubah, koji naumiše sredstvom akcija kupiti podobnu kuću u Zagrebu, u kojoj će se moći nastaniti narodni naš muzeum i drugi nĕkoji vele potrebiti zavodi, naime narodna čitaonica, hĕrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo i narodni kazino.«

Da bi objasnio kako je to rijetka prilika, on dalje kaže: »Buduć da bi građenje nove kuće s ogromnim troškom skopčano bilo, a nam treba novacah ne samo za ovaj nego i za druge isto tako koristne zavode: zato bi s obćenitom pohvalom primljen predlog da se za tu svĕrhu kupi nedavno sagrađena kuća presv. g. grofa Karla (= Dragutina) Draškovića, pokraj pošte stojeća. Plemeniti grof kao obće poznati rodoljub zaište za tu svĕrhu samo 28.000 for. sr., akoprem svi znamo da ga je građenje jedanput više stalo i uz to potpisa i sam sa svojom presvĕtlom gospojom 120 akcija. Da se naime ova glavnica nabavi i da se jošte koješta svĕrsi shodno popravi i priuredi (!) opredĕljeno bi 1280 akcija po 25 forintah u srebru.« Spomenuti zavodi plaćat će najam, od kojeg će se za glavnicu uzimati kamate 3°/_o; počevši od 1. siječnja 1850. isplaćivat će se svake godine stanovit broj izvučениh akcija, dok ne bude sav dug od 31.000 forinta potpuno namiren. Plaćanje akcija bit će ovako: 1 siječnja 1846. položit će se dvije petine, 1. svibnja iste godine jedna petina, a 1. studenoga iste godine ostale dvije petine. Kamate pak od 3°/_o teći će počevši od 1. siječnja 1847. i plaćat će se na koncu svake godine.

Šulek dalje javlja »svim prijateljem naroda našega da je već glavnicom većom stranom skupljena, jer dosada se je u samom Zagrebu 13.000 (for. sr.) skupilo, a u ostalih predelih Horvatske i Slavonije napreduje također podpisivanje.« Ne sumnjajući u uspjeh, poziva »sve kojim sárce za rod kuca da svoje prispévkke bårže bolje donose za da se čim prije kuća kupi.« Pisac članka se na kraju veseli što »smo jedan korak napréd stupili i time zastidili sve one premudre proroke govoreći da su Hrvati siromasi« pa da sami ništa neće moći, »nego da se moraju drugomu kojemu jačjemu narodu pridružiti«,¹⁴ kako Šulek ovdje aludira na mađarone.

Iz ovoga člancića saznali smo sve što se učinilo poslije sjednice od 23. listopada 1845. Kako vidimo, mnogo su napravili zahvaljujući patriotskoj vatri koja je u to doba zahvatila srca hrvatskih ljudi koji su pomagali sve gore spomenute narodne ustanove, pa sad evo i zajednički dom u kome će se sve one smjestiti.

Prvi sastanak o Narodnom domu, koji je ubilježen u zapisniku Narodnog doma, jest onaj od 20. siječnja 1846. Taj je sastanak održan »pod predsjedništvom« kanonika i opata Mate Vukovića, u prisutnosti Stjepana Pogledića, zagrebačkoga župnika, Eduarda Zdenčaja, »prisédnika« sudbenoga stola, Franje Zengevalla, kurijalnog komeša biskupa zagrebačkoga, Janka Briglevića, fiškala, Pavla Hatza, trgovca, kojega nema u popisu članova Čitaonice, Anastasa Popovića, veletrgovca, kasnije predsjednika Štedionice u Zagrebu (1849), i dra Stjepana Moysesa, prof. Pravošlovne akademije.

U zapisniku se ne kaže tko je bio predsjednikom odbora za kupnju doma, ali znamo da je sastanak održan »pod predsjedništvom« Mate Vukovića; »prevoditelj« ovoga odbora bio je Stjepan Moyses, koji zapisnike nije potpisivao, a pisao ih je samo za članove odbora, dakle, kratko.

Na ovoj je sjednici Stjepan Moyses »predočio« »štampane zavremene (= privremene) namire pri pobiranju novca« za kuću vlasništva grofa Karla Draškovića »u gornjem zagrebačkom gradu«. Te privremene dionice predate su blagajnicima odbora Narodnog doma, Pavlu Hatzu i Anastasu Popoviću.

Svi potpisnici dionica za kupnju spomenute kuće imat će 26. veljače 1846. opći sastanak u kući grofa Janka Draškovića, pa iako se nigdje ne kaže, čini se da je Janko Drašković kao predsjednik Čitaonice (s Maticom) imao glavnu riječ u ovome pothvatu, jer je sve poteklo iz Ilirske čitaonice. »Budući da neki obćepoznati domorodci za ovu svèrhu još ništa podpisali nisu«, tj. nisu nikakve dionice potpisali, »zaključeno je da se i ovi, na koliko to još učinjeno ne bi bilo, čim prije po odboru k pristupljenju pozoveju«. Znači da ih se pozove prije 26. veljače kad bi se imao održati sastanak svih dioničara za kupnju kuće Dragutina Draškovića.

Da bi se ispravno svršile sve formalnosti oko prijenosa spomenutog objekta, zaključeno je da se do idućega sastanka odbora (27. siječnja) sastavi podnesak na magistrat Zagreba kojim bi ga se zamolilo da bi »se

¹⁴ Bogoslav Šulek (= - k), Narodna kuća, *Danica*, 1845, 15. XI, br. 46, str. 183-184.

varoški fiskus svakoga prava« na spomenutu kuću »odreko«, »ako bi se ona zbilja za narodne svrhe pribavila«, izuzevši što bi vlasnik kuće »svakogodišnji porez platio«. ¹⁵

Drugi sastanak odbora Narodnog doma u Zagrebu održan je 28. siječnja 1846, u kome se utvrđuje da se mora uputiti poziv »još na nekoje domorođce«, za što će se pobrinuti »perovoditelj«. Budući da se u Karlovcu javilo više dioničara, zaključeno je da A. Popović pozove Čopa – ne kaže mu ime! – da od »ondašnjih podpisateljah novce pobere« i da te priloge pošalje u Zagreb.

Dragutinu Draškoviću trebalo je dati »barem tri hiljade forintih na račun u pitanju stojeće kuće«, pa je odlučeno da isplate Draškoviću »tri tisuće forintih u srebru« na račun njegove kuće. Namira Draškovićeva smatrat će se kao društveni imetak. ¹⁶

»Velika skupština svih podpisateljah« održana je 26. veljače 1846. u »kući« grofa Janka Draškovića, koji je u kratkim crtama nazočnima prikazao svrhu skupštine, napominjući da je prva skupština (– koja nije zabilježena u zapisniku. Op. J. R. –) izabrala »odbor pod predsjedništvom gospodina kanonika i opata Mate Vukovića«, »koji bi dotične poslove . . . vodio«. Poslije toga je M. Vuković izjavio: 1. da je odbor pozvao članove da polože obećani novac kao i to da je dao tiskati »zavremene namire«; 2. da su pozvali više njih da pristupe potpisivanju dionica; 3. izvjestili su o svoti novaca koju su skupili (ali ta nije ubilježena); 4. da je odbor isplatio 3.000 for. sr. grofu D. Draškoviću; 5. »da je odbor osnovu među grofom Draškovićem i našim društvom učinio«; 6. blagajni P. Hatz i A. Popović »očituju da se je do sade 7.000 pak (i) nekoliko stotinah položilo«; 7. da je D. Drašković izjavio da će on za tekuću godinu platiti kamate na dugove od 16.200 for. sr. koji terete njegovu kuću, što je primljeno sa zahvalnošću. Iz ovoga posljednjega vidimo da je Dragutin Drašković prodao još nedovršenu kuću u bivšoj Poštanskoj (danas Opatičkoj 18) ulici u velikoj mjeri zbog dugova u koje je bio zapao vjerojatno poslije početka građenja te kuće.

Poslije spomenutog izvještaja odborova, Janko Drašković je kazao da je »sada već vremē da bi se (dioničari) u vlastničtvu kuće postavili«. Zbog toga je predložio da bi bilo »probitačno« da bi se tri osobe između podpisatelja opredělile koje bi kuću na se fatirali (= uknjižiti) dale«, a k tome da bi se »popis svih podpisateljah priklopio, pak bi se očitavalo da oni trojica u ime svih kupuju«. U taj odbor od trojice izabrani su grof Janko Drašković, Ambroz Vranjican mladi i Pavao Hatz. Odlukom ove skupštine izabran je u ovaj odbor i četvrti član, i to Mate Vuković

¹⁵ Arhiv Matice hrvatske, Narodnoga doma zapisnik sjednica odbornih (u buduće AMH, Zapisnik ND) pod navedenim datumima. Zapisnik je uvezan u tvrde korice; velikoga je formata. Stranice nijesu numerirane, već je na današnjoj prvoy strani olovkom napisan br. »5«, što će značiti da je imao još dva lista na početku koja su izgubljena tokom vremena. Zbog toga sam ja perom numerirao ovaj zapisnik počevši od br. 1. Čini se da je zapisnik pisao Stj. Moyses »kao perovoda«, ali ni jedan nije potpisan. Zapisnici su pisani pod pretpostavkom da prisutni ionako sve to znaju.

¹⁶ AMH, Zapisnik ND, str. 2.

»da bi se svi stališi representirali«. Nakon toga je čitana osnova ugovora između Dragutina Draškovića i društva (ne kaže se kojega, sigurno Narodnog doma), koji je bio odobren. Na žalost u zapisniku taj ugovor nije doslovno citiran, pa ne znamo kako je glasilo.

Za vođenje svijui poslova oko kupnje spomenute kuće izabran je novi odbor s predsjednikom Josipom Schottom, kanonikom, a za članove: Ljudevit Gaj, Ivan Jurinić, potpukovnik, Nikola Nikolić, dr Aleksa Praunšperger, Ljudevit Sinković i dr Aleksa Vancaš. Iz odbora je na svoju molbu izišao Josip Briglević, odvjetnik. Odbor se obvezao da će sazvati skupštinu »prije godine danah« i da će pozvati »sve domorođce« da pristupe društvu.¹⁷

Tako će ona četvorica izabrana prije, s ovom upravom imati dužnost da svrše posao oko kupovanja zgrade budućeg Narodnog doma. Ova skupina ljudi održala je 10. ožujka 1846. prvu sjednicu, na kojoj su J. Drašković i Ambroz Vranjican izvijestili upravni odbor »da je fassia glade Narodnog doma pod namještnim varoškim sudcem . . . Ignjatiom Andrievičem učinjena« i da je bila poslana preko člana odbora Ljudevita Sinkovića. – Poslije toga je čitan dopis duhovne mladeži đakovačke koji su poslali 21 for. sr., s tim da bi se 15 for. smatralo kao dio jedne akcije za Narodni dom, što će s vremenom dopuniti, 3 for. za udovice palih srpanjskih žrtava u Zagrebu, a 3 for. za nadgrobní spomenik istih žrtava. – Da bi se skupio veći broj dioničara za kupnju Narodnog doma, zaključeno je da se priprave pozivi onima koji još nisu upisali akcije, a pozive će potpisati predsjednik (J. Schott), perovođa (Stj. Moyses) i jedan član odbora. – Kako novu zgradu za Narodni dom upravni odbor još nije »točno« pregledao, zbog promjena koje bi trebalo izvesti, odredili su da predsjednik Schott, dr A. Praunšperger, dr A. Vancaš i dr Stj. Moyses s graditeljem Aleksandrom Brdarićem uskoro pregledaju. – Sjednice će se unaprijed održavati svaki utorak u tri sata popodne. – Pošto je Josip Čačković, prema svjedočanstvu mnogih, izjavio »da on glavnicu, koju na Narodnom domu imade, brez svake edikcie u svako doba primiti hoće«, zaključeno je da se imenovani »veritelj između svih ostalih najprije isplatiti ima«.¹⁸

Kako se vidi, narodnjaci forsiraju kupnju doma: ponovo zaključuju slati pozive s potpisom uglednih ljudi da ne bi novi dioničari odbili. Teško je reći zašto je Josip Čačković povukao svoju »glavnicu«, i kolika je bila.

Sa sjednice od 24. ožujka 1846. doznajemo da se »fassia od Narodnoga doma, kak također (i) sva dokumenta na ov posao spadajuća« imaju predati predsjedniku. – Za sabiranje novaca za kupnju dionica imenovani su, i to u Križevcima Teodor Bošnjak, trgovac; u Senju profesor filozofije (ali ne kaže koji); u Samoboru trgovac Juraj Karoll; u Požegi vel. bilježnik županije [ime mu ne kaže] Panyk; u Pakracu [bez imena] Žuvičić. Profesoru K. Peteru – zaključeno je – »ima se stan u Narodnom

¹⁷ Isto mjesto, str. 2–3.

¹⁸ Isto mjesto, str. 4.

domu za 100 forintih u srebru za lëto dan dati, pogoditi se ima s gospodinom predsjednikom«. – Da bi uštedjeli, zaduživali su pojedine članove odbora za neke poslove, pa tako član odbora Vjekoslav Frigan »pobirat će kućarinu i platjat čuvara kuće«. – Predsjednik Josip Schott s Aleksom Vancašem, Jurjom Jurinićem, Matijom Belobergom i Kristoforom Stan-kovićem, a u prisutnosti graditelja Aleksandra Brdarića, određeni su da »narodnu kuću pregledaju, pa opredële naćin kako bi se . . . društva ćim prie u N(ardodni) d(dom) naseliti mogla«. ¹⁹

Posao se brzo svršavao. Na sjednici od 31. ožujka 1846. Ljudevit Sinković je već došao do uknjižbe te je predao odboru sa »statutoriumom od narodne kuće«. Na istoj sjednici je aktuar odbora predao »popis stvari u Narodnom domu«, pa je »pralëkar Praunšperger zamoljen« da te stvari usporedi s popisom. Lj. Sinković i dr Aleksa Vancaš izabrani su da s graditeljskim majstrom Aleksandrom Brdarićem u Narodnom domu urede »stan za gospodarsko društvo«. ²⁰

Sjednice odbora Narodnog doma bile su ćeste, nekad i svakog tjedna da bi se riješilo i najsitnije pitanje. Na sjednici od 28. travnja 1846. spomenuto je da je »danas« preminuo blagajnik odbora Pavao Hatz »najvredniji ćlan«. Pokojnikov sin, Pavao Hatz mlađi, zamoljen je da u odbor na mjesto svoga pokojnoga oca. Kako se vidi, oni su to rješavali vrlo brzo. »Društvo narodne opere« ponudilo je na dar Narodnom domu »mućku garderobu«, pa je zakljućeno da se primi za Narodni muzej. O kakvoj se garderobi radilo, i što je ona podrazumijevala, nije rećeno.

Na Domu se dalje radilo, pa je ovlašten Pavao Hatz mlađi da preda 400 for. sr. dru Aleksu Vancašu da taj rad isplati. ²¹

Kako su poduzeli korake za sabiranje dionica, pakraćki vladika Stefan Kragujević javlja da je podžupanu Ignjatu Pejćiću dao 50 for. sr. za Narodni dom. Akcija kupovanja dionica nije bila svršena, iako je kuća Dragutina Draškovića već bila kupljena, kako smo vidjeli, pa je odbor zakljućio da se objavi da Juraj Karoll prikuplja za Samobor, Franjo Žigrovec za Križevce, Josip Bunjik i Ignjacije Pejćić za požešku okolicu, Robert Zlatarović u Vukovaru, Nikola Vranjican u Karlovcu i Dragutin Pogledić u Varaćdinu.

»Što se balkona na Narodnom domu tiće, ima se samo parapet među obloke napraviti, pak sokel pod velike obloke nategnuti« – kaće se u zapisniku od 26. svibnja 1846. ²² Sigurno se radilo o velikom balkonu koji gleda na Dugu ulicu, danas Pavla Radića, odakle je krasan pogled na istoćni dio grada.

Ćini se da je gradnja kuće bila dosta slabo izvršena, jer se na sjednici odbora od 16. lipnja 1846. utvrdilo »da su se mnoge mahne na žlëbih Narodnoga doma pokazale«, pa je zakljućeno da se krov »po klamfaru

¹⁹ Isto mjesto, str. 4–5. – Dr. Kajetan Peter bio je profesor matematike na Akademiji u Zagrebu. Nešto kasnije, u studenome 1849, bio je od Banskog vijeća otpućen iz slućbe. Ponovo primljen u slućbu, bio je otpućen od Ministarstva (Agramer Zeitung, 1850, br. 55, 7. III, str. 135).

²⁰ AMH, Zapisnik ND, str. 5–6.

²¹ Isto mjesto, str. 7–8.

²² Isto mjesto, str. 9.

Geisleru . . . popravi da se ne bi svako lëto nova potreboća popravljanja pokazala«. Zbog toga je trebalo vrlo često izdavati nove svote novaca, a potpisnici su neredovito plaćali, pa je odbor odlučio da se sastavi »okružno pismo« svim potpiscima da plate potpisane dionice, jer se krajem godine moraju plaćati kamate.²³

Dr Aleksa Vancaš kao »računovođa pri građenju u Narodnom domu očituje – na sjednici od 23. lipnja 1846. – veliku potreboću novca« zbog isplate dugova, pa je zaključeno da se osim cirkulara još nešto mora učiniti. Zadužili su se prisutni da lično pohode neke dioničare u Zagrebu da bi platili što su zaostali.

Na ovoj je sjednici kritiziran članak Lj. Vukotinića, tiskan u Novinama od 13. svibnja, koji je ocijenjen kao jako štetan. Zaključeno je da se pozove »redaktor Užarević da shodni odgovor« štampa u Novinama. Moramo znati što je napisao Lj. Vukotinić da bismo shvatili odgovor na njegov članak.

U članku Ljudevita Vukotinića »Narodni dom« konstatira se da je »najvažnii rezultat naših noviih domorodnih djelovanjah« »prikupljenje kuće« grofa Karla Draškovića. Kako on nije znao da je kuća već kupljena, uredništvo pod crtom javlja »da je u istinu kupljena 26. veljače 1846«. Prema Vukotiniću skupljeno je akcija »u vrijednosti od 30.000 (for.) u srebru«.

Vukotinić oduševljen time dalje kaže: »Ova kuća biti će nam b ě l i d v o r i, bit će žrtvenik, pokazujući trude, brige, čine, dĕla, vĕrnost, pouzdanost i ljubav našu prema miloj domovini«; (ova kuća) »bit će spomenik golem, trajući u daleku budućnost i otvorena svĕdoĕba u dogodovštini, na koliko su ozbiljna teženja, čiste namĕre i blage želje naše za usrećiti domovinu, za osvĕtlati narod«. U nastavku članka Vukotinić spominje »da tolike stvari već skupljene imamo«. Ako netko pohodi Gospodarsko društvo, »on će vidĕti raznovĕrstne zbirke koje tamo ĕuva i uređuje mnogo zasluĕni g. Dragutin Rakovac, istoga društva tajnik i ĕvar koi . . . priskrebljiva i pribavlja stvari koje u blagajnicu naroda spadaju . . .« Zatim govori o muzeju odnosno o zbirci mineraloškoj, geognostiĕkoj, kukaca, botaniĕkoj, numizmatiĕkoj i drugih raznih predmeta, te na kraju poziva sve »da Narodni muzej pomognu darovima«.²⁴

Kako se vidi, Vukotinić je pod naslovom »Narodni dom« hvalio namisao osnivanja takve ustanove, imajući jedino na umu *muzej*. Ćini nam se da članak nije svršen, što je Vukotinić dokazao novim »Nešto o Narodnom domu«. On naĕelno tvrdi da oni »koi skĕrbi o unutarnjem uređenju i razdĕljenju kuće, dat će raĕun onim udionikom koji pravo odvĕta imadu u sveobĕih skupštinah, . . . ova pako gospoda stoje pod odgovorom ĕelomu narodu i duhu i želji obĕenitoy sviuh nas«. Nije gospodar onaj koji je novce dao, ili je pak veći onaj koji je više dao, jer je kuća narodna. Zbog toga u njoj valja rasporediti prostorije tako da u njoj bude »od svake struke znanosti (koliko moguće) mĕsta«. On misli da su

²³ Isto mjesto, str. 10.

²⁴ Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske (unaprijed: N), 1846, 4. III, br. 18, str. 75.

»najpotrebitije (su) znanosti naravoslovne, tehničke i ekonomičke«. Zastali smo. Nije kriv narod, »nego gospoda grēše, gospoda, bogati ljudi, velikaši . . . jer su zapustili narod; nisu škole uveli, nisu zavode (institute) utemeljili u kojih bi se učili što je za život plemenitii i bolji potrebnost«.

Vukotinić je protiv toga što mnogi »i o kazinu razgovaraju; to je jako lēpo kazino imati, gdje će se ljudi billarda, wistha ili preference igrati, cigare pušiti, pa koje novine čitati, soirée ili balovi držati . . . ali jesu li to tako plemeniti poslovi da bi se za njih prvo mēsto u Narodnom domu upotrebili moralo?« Kazino je, po njegovu mišljenju, lokalnog, dok ovo što on predlaže općega je značenja.

I Vukotinić zaključuje: »Narodni je dom sveti dom. U njemu je mēsto za muze, i to prvo mēsto; ako bude toliko prostora da bude i za ispraznosti ovog svēta mēsta, onda neka se dade . . . Inače neće nam biti ni na hasan, a baš ni na čast«. On je čuo da se za sve muzejske zbirke daje »jedna samo soba« »i da će to dosta biti i za 50 godinah«. On je naprotiv mišljenja »da 50 sobah neće biti dosta ni za 10 godinah«, ako se bude radilo. On je za to da se smjesti sve muzejsko, a ne kao što neki misle samo domaće. »Sve se mora sabirati, sve pribavljati, što god spada u koju vērstu naravoslovne znanosti . . .«²⁵

Članak Vukotinićev – nema sumnje – potekao je na temelju loših informacija, pa kolikogod se možemo složiti da se prirodnim znanostima, tehnicima i ekonomiji u kasnijim uvjetima dade i prednost, u prilikama u kojima je tada živjela Hrvatska a osobito Zagreb, takav postupak nije bio preporučljiv, dapače antipolitički. Ako je hrvatski nar. preporod nešto napravio, bitka nije za narodnjake bila dobivena, pa je trebalo povezivati staleže, osvješćivati narod, zagrijavati ga nacionalno da bi se s kim sutra imalo raditi politički na drugim ciljevima.

To su sigurno dobro opazili mnogi pa je opazila i uprava, ali mjesto J. Užarevića odgovorio je Bogoslav Šulek. Šulek (zapravo: Šk-) u članku »O Narodnom domu« kaže da je to odgovor Lj. Vukotiniću. Pisac s pravom prigovara Vukotiniću što je pisao a da se nije raspitao kako stvari stoje. Odmah mu odgovara da je zaključeno da za »odsěk Museuma opredēljena je ne jedna soba . . . nego njih deset . . .« Ne slaže se s Vukotinićem da jednaka prava ima onaj koji je platio 25 for. sr. kao i onaj koji je platio 1000, prema tome 25 nije jednako 1000. Poziva ga da pročita zapisnike Narodnog doma.

Što se »kazina« tiče, najprije citira Vukotinićeve riječi, pa kaže: »Opredēljenje pravoga kazina mnogo je uzvišenje i plemenitie: ono je društvo za izobraženje i plemenitu zabavu duha. Izobraženje postiže se ondī čitanjem knjigah i časopisah i ozbiljnim razgovori; zabavu će pako članovom pribaviti tako dzvane sēdiljke, imenito pako muzika, pēvanje i dozvoljene igre. U obadva obzira treba da bude kazino središte varoši i zato se svakomu članu napose nalaže da se iz sve snage tērsi da u kazinu vlada duh domorodni i narodni«. Kaže da toga ima i drugdje. »U kazinu treba dakle da se članovi ne samo za zabave nego i za naučne raz-

²⁵ N, 1846, 13. V, br. 38, str. 167.

govore sastaju, da si uzajamno svoje misli, namjere, sumnje, opazke pribćavaju, da se uzajamno poućavaju, o napredku naukah i zanatah besćde, uzajamnim natćcanjem rodoljubive nakane i domorodna ćutenja radaju i razpiruju; tako će se kineski zidovi separatizma srušiti i blagotvor-no približavanje i stopljenje svih stališah postići. – Pa ovakov zavod da nije koristan i potrebit!« Dalje każe uzvikujući: »Skupite vi, gospodo, sve starine koje ćuva vasioni svćt, nakićte Museum najsjajnimimi proizvo-di: mořebit da će vam nauci cvasti, ali *narodnost* nikako; mořebi biti da će vam se Naturalien-Kabinet hvaliti, ali ljubav narodnosti nikada. Pa valjda je to glavna svćrha Narodnoga doma? – Da nam treba prie svega središta, sdruženja svih stališah za obću svćrhu, nam treba ne samo ide-alne nego praktićke sloge, i ovu ćemo samo ćestim obćenjem, shodnimi razgovori postignuti. Ovo je pako glavna svćrha kasina . . .« »Mi želimo da bude u nas većja koncentracija da nam se građanstvo probudi, da nam se krasni spol pridruži: pa ima li za to boljega sredstva nego što je kazino gđć će se ljudi poućavati i zabavljati, upoznavati i štovati, razgova-rati i savćtovati, pitati i pomagati, igrati i osvćtivati . . .« »A i to je istina da ćovćk obćeći s mudrim više naući za jedan sat, nego za jedan dan šetajući se po Museumu«. Nijeće da je kasino samo za nekoje ljude, jer »baš (je) treba da svaki stališ najde ondi nešto za sebe, tj. da ne samo filologi, starinari, naravoslovci, nego i građani, politici, mladež, ženski spol nađu ondi mćstance«. Po mišljenju pisca ovoga ćlanka u kasino će zalaziti i stranci kad svrtae u Zagreb, a ne samo domaći. Ciljajući na Vu-kotinovićeve rijeći da je Narodni dom sveti dom i da je u prvom redu za mu-ze pa »bi se plesanjem, muzikom i drugimi kazinskim zabavami kuća ova pogćrdila«, Šulek podsjeća Vukotinovića da »je zaboravio da i Eu-terpe, Terpsichora i Erato među Muse spadaju!« Ako su se ljudi i dosad bez Narodnog doma zabavljali, kako su se zabavljali? »Da li narodno, da li onako kao što bi želio sam g. V.? – Što se je gđćgdć posle deset walzerah ćetvćrt sata kolo igralo, to valjda neće g. V. narodnom zabavom prozvati? Zabave u nekomu smislu tako dćluju na izobraženje naroda kao i nauci: zato treba da bude središte i za zabave . . . To je kazino«.

Šulek završava svoj ćlanak: »Ja dakle neću kazina bez Museuma, ni ovoga bez onoga . . . U Museumu misli će se radati, u kasinu pako razvi-jati, bistrirati, širiti. Museum će promicati nauke i znanosti, kazino ljubav i uzajamnost, Museum će biti teoria, kazino praxis. I tako će postati Na-rodni dom ono što želimo svi da bude«.²⁶

Nema sumnje da je ovaj ćlanak Šulekov raspršio mnoge sumnje u po-trebu kasina, odnosno *Dvorane* u Narodnom domu, tako da mu Vukoti-nović u istim novinama gdje je bio stalni suradnik, nije odgovorio. Šulek je naveo sve vaŹnije razloge. Po mome sudu najvaŹnije je u ovo vrijeme bilo politićko djelovanje ovog dijela Narodnog doma.

²⁶ N, 1846, VII, br. 54, str. 231. – Sigla Šk – je sigurno Šulekova jer neke izraze i rijeći upotrebljava kao i u već spomenutom ćlanku. Ovaj je ćlanak štampan dosta vremena poslije Vukotinovićeve, vjerojatno zato što je postojala neka struja koja je zastupala Vukotinovićevo prirodnjaćko mišljenje, na štetu – u ovome ćasu vaŹnije – prosvjetiteljske, politićke strane.

Međutim posao se nastavio. Plaćali su se dovršeni radovi, vraćale su se svote onima koji su u prvom času pomogli novčano da se kuća za Narodni dom može kupiti (Antun Belošević). Janko Drašković kao predsjednik Čitaonice i skupštine akcionara neko vrijeme nije prisustvovao sjednicama, jer mu je žena Franjica, rođena Kulmer, umrla 15. ožujka 1846. u 58. godini života. Na skupštini akcionara Narodnog doma od 22. kolovoza 1846. došao je »predsjednik« Janko Drašković »očitujući vesele svoje svrhu pribavljanja Narodnog doma«, odnosno kuće za taj dom i pozvao odgovorne da izvijeste skupštinu kako stvari stoje. Prvi je izvijestio predsjednik odbora za Narodni dom Josip Schott, dok je tajnik pročitao: a) pogodbu, fassiu i statut, b) primitke i izdatke, c) pogodbu s Gospodarskim hrvatsko-slavonskim društvom i d) »osnove akcije«. Glede posljednje tačke – odnosno, glede tiskanja obavijesti o akcijama – zaključeno je »da se glede kamatah na mjesto 1. sčnja 1847. metne isti sčanj 1848«. Akcije će se izdati »samo u narodnom jeziku« i to onima »koji ukupnu potpisanu sumu polože; na pročelje ima se postaviti (ime) 'Narodnoga doma u Zagrebu'«. Što se kamata tiče, nek se na akcije štampa da će se »dojduće« dijeliti »polag zaključka obćenite skupštine«, »o amortizaciji nikakvoga neće biti spomenka«.

Kako se vidi, izbjegavali su davanje kamata, jer je Janko Drašković uzeo na se dužnost da na skupštini uvjeri dioničare da ovaj eminentni narodni posao ne može podnijeti strogu računicu.

Za pregled računa imenovani su Mate Vuković kao predsjednik te članovi: Janko Briglević, Petar Očić, Ivan Mallin, Antun Nossan i kao aktuar Nikolić mlađi.

Da bi se oko kuće Narodnog doma raščistio okoliš, zaključeno je da »sgrada u Kipnoj ulici ima se srušiti pod pogodbom da [se] zemljište pako proti istoj ulici polag osnove priredit bude bez svakoga stroška«. ²⁷

Sjednica odbora održana je već 25. kolovoza, na kojoj je zaključeno da se ugovor s Gospodarskim hrvatsko-slavonskim društvom, koji je odobren, stavi u spise. Prema njemu, nalaže se fiškalu Vjekoslavu Friganu »kano nastojatelju Doma« da u smislu »ovoga dogovora 39 for. u srebru svaku četvrt godine unapřed od gospodarskoga društva prijemlje«. To se ima razumjeti »i glede drugih s vremenom u Narodnom domu nastaniti se imajućih zavodah . . .« ²⁸

Iduća sjednica odbora bila je 27. kolovoza, na kojoj je zaključeno da se zbog bojadisarskih poslova daje u tršćanske i gradačke novine da se do 20. rujna prijave oni koji bi taj posao htjeli preuzeti. – Što se »kiporeznog děla« tiče, »ima se ovdašnjemu kiporezcu Maršu izručiti« »da od 270 (for. sr.) više koštati nema«. Kako je Pavao Hatz uskoro trebao putovati u Češku, »daje se nalog da bi on potrebita zěrcala i stakla tamo za Narodni dom« nabavio. Na kraju se potvrdio ugovor (o kome se ne navodi ništa) Lj. Sinkovića sa stolarom zbog parketa. ²⁹ Bojadisanje cijeloga Narodnog doma povjereno je zagrebačkom bojadisaruu Šlehti za 680

²⁷ AMH, Zapisnik ND, str. 12–13.

²⁸ Isto mjesto, str. 14.

²⁹ Isto mjesto, str. 14–15.

for. sr. Dok su u prošloj sjednici govorili o tome da će se kiporescu »platiti najviše 270 for. sr., u sjednici od 3. rujna 1846. nalazimo da su mu platili 490 for. sr.³⁰ Na sjednici od 23. rujna konstatira se da su zrcala u Beču vrlo skupa, pa je zaključeno da se ima »po domaćih staklarih tak staklo za nišu u dvorani tako i zèrcalne table u ostale dvè niše pribaviti«. »Staklo za zimske obloke ima se iz Osredaèke fabrike naruèiti«. »U velikom dvoranu potrebita zèrcala i staklene tablice imaju se putem ovdašnjega staklara pribaviti«.³¹

Dru A. Vancašu u nekoliko puta izglasano je preko 1000 for. sr. da bi mogao platiti razne graditeljske radove. Što se tièe »uresa rezbarskoga u Dvorani, imadu se svi želudi i artioke pozlatiti; želudah dolnja stranka bleskom (.) gornja pak tamna, ostalo pako ima se bëlo lakirati, s ostalom imadu se i drugi vèšti umètnici glede izvedenja pitati, pak dèlo (= rad) predati se onomu koj uz jednaku dobrotu jevtinice dèlati hoèe«.³²

Međutim o Domu izvješćuju Gajeve Novine (17. X 1846) pod naslovom: »Zagrebaèke vèsti«: »*Narodni dom* dobro napreduje. Gospodarsko društvo i sbirke za Museum već su unutra; što pako ostala zgrada nije još gotova tome nije kriva nemarnost nastojnikah, nego tèrsenje da se kuća što lèpše nakiti i uresi i tako da bude dostojna svoga imena. Gornji kat već je sasvim gotov, samo se još pripravlja dvorana koja će biti, kao što čujemo, veličanstveno priređena. Svakako se nadamo da će biti do nove godine sav posao svèršen. Čim se dom sasvim pripravi, uživati ćemo ondè novih ovdè do sada neokušanih nasladah«. – Narodni dom će prirediti i nekoliko priredaba da bi se o njemu čulo. »Pèrvu će nam pripravit i naše veledušne gospoje: one će urediti lotteriu u korist ‚Zavoda za zapuštenu dècu‘ . . .« Poziva žene da se »prime igle«, a i »mladi umètnici neèe da zaostanu za rodoljubivimi gospojama, već da su nakanili dati koncert u tu svèrhu«. – Poslije ovoga daju obavijest o dvorani: »Drugo izvanredno veselje koje nam se u Narodnom domu pripravlja jest Narodna dvorana (National-Salon), tj. što Česi zovu ‚Besèda‘, a drugdè ‚Kasino‘. Posebni odbor izrađuje već uprave ili statuta, a list, gdè se prijatelji ovoga zavedenja podpisuju, već obilazi. Nadamo se da će se i ‚Narodna dvorana‘ s mladim lètom otvoriti«.

Kako se vidi, tadašnja se štampa zanimala za Narodni dom i za Dvoranu veselaèi se toj narodnoj akviziciji. Uskoro zatim Novine se (30. XII 1846) ponovo vraćaju na Narodni dom, konstatirajući: »Narodni naš dom približava se svom opredèljenju; samo dvorana nije još gotova, nu i ona će se mèseca sèčnja dogotoviti«. To će biti »valjda najlèpša dvorana u Hrvatskoj. Ovih dana preselila se tamo zagrebaèka nar(odna) čitaonica, a dojduèe nedèlje otvorit će se ondè *narodna dvorana*«. Veseli se da će cvasti narodni jezik. »Uostalom pèrvenstvo narodnoga jezika nesadèržava u sebi mèržnju tuđe besède; oba ova pojma daju se lèpo složiti;

³⁰ Isto mjesto, str. 15.

³¹ Isto mjesto, str. 15–16.

³² Isto mjesto, str. 16–17.

ne treba ondè intolerancie, nego svakomu svoje. – A sve ovo valja još u većoj mèri društvu kojega je opredèljenje, ulijati još u naše građanstvo iskru višjega života, prekinuti dosadašnju njegovu ništetnost, probuditi u njem naklonost prema višjim narodnim interesom, koncentrirati njegove sile«. Nastavlja i završuje da odasvud mole da se protumači kakvo je to društvo »narodna dvorana«; to će objasniti »kad mu (= društvu Dvorana!) višje potvrđenje dode«. Članak je napisao Bogoslav Šulek (= -k).

I ovaj je članak Šulekov od osobite važnosti, jer sadržava neke važne elemente, u prvom redu vidi veliko značenje »dvorane«, zatim doznajemo da nije još krajem prosinca bila svršena, napokon kazuje zanimanje, vjerojatno građanstva, za dvoranu, kao i to od kolike će društvene važnosti ona biti, u kojoj će se ulijevati »u naše građanstvo iskon višjega života, prekinuti dosadašnju njegovu ništetnost«, tj. da spozna sebe, i »koncentrirati njegove sile« u društvene i političke svrhe.

Isti dan, na sjednici od 30. prosinca 1846. izvjestio je član odbora Ljudevit Sinković »da je pred njim s odbornim članom Pavlom Hatzom gospodin beogradski biskup i veliki prepušt Josip Schrott očitovao, da on uzetih za Narodni dom četèrdeset akciah istomu Narodnomu domu poklanja«, pa je zaključeno da »članovi Stèpan Jurinić i Nikola Nikolić« pođu do biskupa i da mu zahvale, kao i to da s njim uredi kako će se cijela stvar svršiti. Na sjednici od 13. siječnja 1847. spomenuti su članovi izvjestili da su u ime odbora zahvalili »biskupu Josipu Schrottu na poklonjenih hiljadu forintih u srebru, koje je kao akcionar podpisao«. Zaključeno je da mu se i putem novina zahvali.³³

Ako znamo da je biskupa Josipa Schrotta napadao »Branislav« zbog njegova protunarodnoga držanja, dakle ne bez razloga; ako znamo da je biskup Schrott bio predsjednik odbora za određivanje prava glasa malome plemstvu (1845), pa je pri tom »počinio sasvim samovoljno raznih zloporaba na popisu plemića glasača i to tako da je upisao brojne magjarone, a brisao mnoštvo narodnjaka«, protiv čega su narodnjaci protestirali i što je dovelo do srpanjskih žrtava u Zagrebu 1845,³⁴ onda se moramo upitati kako je biskup Josip Schrott došao do toga da je kupio 40 akcija Narodnoga doma, što je bio pothvat samo najsvjesnijih narodnjaka. Da li je savjest progovorila, pa ne samo da ih je kupio, već ih evo i poklanja narodu!

Osim gore spomenutoga, bilo je mnogo posla na kući Narodnog doma; spominje se »osam kapitelacah na stupih u velikoj dvorani« koje treba »pozlatiti«, kuhinjski štednjak, zdenac; radi lakšega »s(a)obćivanja imadu se iz dvorane u Narodnom domu skaline na galeriju graditi«. U ovo vrijeme (25. I 1847) je Kristofor Stanković, vlasnik kazališta na Markovu trgu, poklonio Narodnom domu 100 for. sr. (4 akcije), te je – sigurno u povodu učestalih poklona – zaključeno da se u novinama obavijeste svi oni koji se odriču isplaćivanja akcija, odnosno koji ih poklanjaju, da se

³³ Isto mjesto, str. 17–18.

³⁴ F. Šišić, Hrvatska povijest. Treći dio. Zagreb 1913. str. 373, 377, 394–400.

uprava nada da »uređenje Narodnoga doma i nadalje podpunoma poddržati hoćeju«. ³⁵ Kako su ih smatrali glavnim stupovima kod osnivanja Narodnog doma, bojali su se da ovi ne postanu pasivni, što bi dom vrlo teško mogao osjetiti. Ovom prigodom plaćeno je 3.500 for. srebra za razne poslove.

Odbor dvorane upro je sve snage da je svrši, ali ona nije bila gotova ni krajem siječnja 1847. Gajeve Novine tada pišu da je »Narodna dvorana postala upravo središte izobraženih stališah našega grada i broji među svojim članovi najviše osobe ove zemlje«. Zato ne treba sumnjati »da će ona ovomu gradu puno dobra doněti, ako postigne svoju uzvišenu svěrh, to jest ako bude sěminište narodnoga duha i škola prosvěte, ako će se ovdě uz poštenu zabavu i ozbiljne nauke ćerpiti«. Tome će pridonijeti »bogata knjižnica čitaonice i novine slavjanske, magjarske, němačke, francezke i talianske«. Pisac u ovoj vjestici vjeruje da će oni koji ćuvaju »ovo milo ćedo rodoljubiva duha« . . . »nastojati da se ne izvęrgne u navadnu kavanu kao što to drugđe biva . . .«. ³⁶

Dvoranu je trebalo uskoro otvoriti, pa Novine (od 3. II) javljaju da »plesalište naše Narodne dvorane otvorit će se sjajnim balom na 8. veljaće« (1847). Tu su bile u prizemlju izložene rukotvorine što su domotkinje napravile za siromašnu djecu. Ulazna cijena (bit će za ples i izložbu, op. J. R.) iznosila je 5 krajcara u srebru. ³⁷

Nekoliko dana kasnije, 6. veljaće, daju se upute za prvi ples, tj. kuda će voziti kočije, da ne bi u polasku i povratku smetale jedna drugoj. ³⁸ Ova je uputa došla sigurno poslije većeg broja prodanih ulaznica. Uspjeh je morao biti izvanredan, najviše zbog toga što je to prvi ples dat u čisto narodnom duhu, što je to prvi put da je društvo bilo demokratski pomiješano, jednom riječi sastanak sa zabavom kakav se nije mogao dotad vidjeti u Zagrebu. Zbog toga donosimo što o tome piše »Danica« pod naslovom *Svećano otvorenje Dvorane zagrebačke u Narodnom domu*:

»Našim ćitateljem poznato će već biti da su ovdašnji domorođci od svih stališah pěrvu kat našega velelěpnoga Narodnoga doma na tu svěrh naj-mili, da bi se tamo prijateljski sastajati i kako se za izobražene ljude pristoji, zabavljati mogli. Premda i izobražene među nami žvuce inostrance u svoj krug primaju ništa nemanje, slědeći svoj unutěrnji nagon i glas vremena, děrže za svoju poglavitu dužnost narodni naš jezik i sve što je narodno, po svoj mogućnosti promicati, i zato zaslućuje da se i o njima obširnije zametne rěć u ovom narodnomu napredku posvetjenom listu. Već s početkom sěćnja otvoriše svoje prekrasne, najboljim ukusom urešene, i svim što rećenoj svěrsi odgovara, obilato obskěrbljene sobe na

³⁵ AMH, Zapisnik ND, str. 18–19.

³⁶ N, 1847, 30. sijećnja, br. 9, str. 36.

³⁷ N, 1847, 3. veljaće, br. 10, str. 39.

³⁸ Isto mjesto, 6. veljaće, br. 11, str. 44: »Na znanje! Od strane odbora dvorane zagrebačke dostavlja se uljudno do znanja, neka bi (p.n.) g. gosti prilikom prekusutranjega svećanoga bala (8. veljaće) za uklonit sve nezgode koje bi se dogoditi moćle, izvolili vozeći se na bal uderiti k Narodnom domu sa strane neglašnih opatićkih vrtah, a vozeći se kući, Poštarskom ulicom«.

obće uživanje svojih članovah, ali budući da onda jošte na taj korak spadajuća velika dvorana sasvim dogotovljena ne biše, odgodise svečanost, kojom se obično takovi prijateljski sastanci otvaraju, na 8. dan veljače, jer njezinim dogotovljenjem baveći se rukovodioci očitovaše da nemogu prije roka svoje poslove dovršiti. Nalazeći se u mesojedi, bi odlučeno da se ta svečanost sjajnim plesom ovèrši. Od onoga časa, otkad su napomenuta gospoda rečeno mjesto od pristojna veselja polaziti stala, glavni predmet svih razgovorah u Zagrebu biše ovaj ples, i svi ugledni stanovnici toga grada pripravljahu se k toj zabavi, jer svaki koi je pripreve k tomu viditi priliku imao, morao je priznati da takovo što god u Zagrebu još do sada nije bilo. Nu mnogi su se zahman radovali, jer kad opazi odbor ove narečene prijateljske zabave sakupljajuće se gospode da im broj preko 500 mužkih glavah naraste, odluči da se izvan ove gospode i njihovih obiteljih nitko drugi na tu svečanost ne pozove, i to zato da se ne bi dvorana prenapunila, i tako onima koji rado plešu, veselje poremetilo, jer k tomu prostora treba. Ova skèrbljivost odbora za udobnost svojih drugovah osobitu priznanost tim više zaslužuje, što ih nisu nikakvimi prinesci obtèršili, premda je svakom znano koliko novacah svečanosti te vèrsti proždiru; a i mudro biše to ograničenje pozivah, jer pri svem tom sakupi se ipak preko 800 osobah, čemu se uprav diviti, budući da je baš onaj večer tako neugodna mečava bila kakve još ove zime nismo imali. Početak biše opredèljen u 8 satih, nu već prije sakupi se množina gostiuh: tolika biše ljubopitnost velelèpnu tu dvoranu viditi! Svaki gost dobio je kod ulaza izvan lista na kojem biše naznačen red plesanja, lèpo utištenu na tu svečanost smèrajuću u našem jeziku po dru Demetru sastavljenu pèsmu, koju evo odde našim čitateljem priobćujemo prije nego stanemo opisivati ovu sjajnu zabavu. Ona glasi:

Ništetne su kaplje pojedine,
Slogom rastu sile njihove,
Njom tek potok, rèku, more čine
I gizdave nose brodove;

Svemoguće ove sile dèlo
Jest i ova sjajna skupština;
Sve na svètu još se je izvelo,
Gdè vlast divna vlada njezina!

Kuda stupa, svuda niče cvèće,
Ona pustoš pretvara u raj,
Bez nje nema blagoslova, sreće,
Bez nje pada najmožniji kraj.

O prizora lèpa, Bogu mila!
Najmanji je tu najvećem drug;
Zbi se, što je želja tek prè bila:
Sve stališe jedan dèrži krug!

Zabava je što ih skupi amo,
Krotka igra, nježni razgovor;
Ali neće kod zabave samo
Ostat ovaj plemeniti zbor:

I u životu pružat će si ruku
Kao u kolu od veselja tom,
Podupirat sve što treba puku,
Složno dizat i resit si dom.

Nije sumnje; vidim vatru svetu
Iz očuih lěpoticah sjat;
Tko angjelah da ne slědi četu?
A tu čujem već nas k tomu zvat!

Tim radosti nek se klik sad ori,
Nek zaigra sěrce svima nam:
Ne, danas se, bratjo, ne otvori
Tek veselja već i sloge hram!

Kada naznačena ura udari, zagèrmiše s galerie tri puta jedno za drugim radostno trublje i timpani navěstivajući željno očekivanu svečanost . . . ; kada se pako to svèrši, zamni muzikalni uvod k svečanosti pod naslovom »Věnac narodnih glasovah« na redu plesanja naznačen, u kojem gotovo svi poglavitii napěvi naših milih narodnih pėsamah umětno upleteni biahu. S licah slušaocah sjalo je najšerdačnije veselje, kada su se ovi toli omiljeni glasovi po prostranoj dvorani razlěgali, čega radi ne može nam se ino, nego na ovoj duševnoj razkoši iskreno zahvaliti vřednom našem domorodcu blagorodnom gospodinu Franji Čačkoviću, koji je taj komad tako lěpo složio i nadzirateljstvo nad muzikom kroz čělu noć na se uzeti dobrotu imao. Jedva zaněmiše ovi svakog domorodca uzhitjujući zvuci, kad još na veću radost skupštine zaori napěv k horvatskom kolu, jer sada nije se naslađivalo samo uho, već i oko počuti istu nasladu, budući preko dvadeset parovah nježnih gospodičnah i krepkih mladićah stade izvoditi naš prekrasni narodni tanac, koji je i inostrancem već toliko omilio. Poslě toga slědili su obični europejski tancevi, nu rečeno kolo biaše još dva puta igrano a isto toliko putah i slavonsko. Muzika tako k horvatskom, kao i u slavonskom kolu bila je složena po našem izvřstnom skladaocu g. Vatroslavu Lisinskomu i posve narodna. Veoma se dopade takoder tako nazvana sěrbaska quadrilla od Straussa, budući je sastavljena iz samih naših narodnih napěvah. Želiti bi bilo da se u nas na ovaj naćin i za sve druge inostrane tanceve muzika naćini kad žalibozē jošte moguće nije, da bi se u naših balovih sami slavjanski tancevi igrali, da nam se time barem ponešto taj nedostatak nadoknadi! Od ostalih slavjanskih igrach bila je još Polka i Mazurka na redu plesanja naznačena, od kojih smo ovom prigodom samo pěrvu i to više putah imali veselje viditi igrali, budući da se je poslědnja gotovo na svěřetku bala imala uesti, a mi smo već prie dvoranu ostavili. Gdi je ostala Slavjanka? Gdi Lěpa Maca? – Nu što još nije, biti će! Ta tko se je još pred několiko godinah samo pomisliti usudio da će se kod nas u gospodске balove ikada naše kolo uesti – pa evo sada igraju ga svakom prigodom! Ne sumljamo dakle da će skoro i kod nas doći red i na ostale slavenske igre. Hvala Bogu, početak je već ućinjen, a to biaše najmućnije! Sakupljivši se društvo, sastojalo se iz osobah od svakoga stališa i zvanja. Tu si viditi mogao naše najveće dostojanstvenike, tako civilnoga kao vojnićkoga stališa: veli-

kaše, vèrhovne župane, poglavare i častnike jurisdikciah svake vèrsti, plemiće, generale, pukovnike, da i iste članove višjeg i nižjeg duhovničtva, nu i manje činovnike, učitelje, pismene ljude, honoraciore, građane, tèrgovce, zanatlije itd., svi pako biahu po najnoviem ukusu odèveni i vladahu se tolikom uljudnostju i finoćom da ih nisi kadar bio jednog od drugog razlučiti, znak: da se je kod nas, hvala Bogu, barem izvanjska izobraženost već po svih stališih razprostèrla! – Gospoje i gospodične došle su gotovo sve narodnimi bojami i najboljim ukusom a više ih uprav uzorito i sjajno urešene. – Što se dvorane tiče, svaki mora priznati da u obziru arhitektoničke savèršenosti i sjajnog urešenja, daleko nadvisuje sve ostale zagrebačke dvorane, a mi ih više imamo koje zaslužuju uprav lèpimi nazvane biti. Premda nije odviš velika, ipak zajedno sa svojimi prostranimi galerijama može lahko do 1000 osobah primiti. Rasvètljena biaeše sa pet prekrasnih pozlatjenih lusterah, od kojih je srednji od ogromne veličine i neobične krasote; izvan toga biaeše više ukusnih pozlatjenih svèćnjakah po duvarih pomèštano, što je lèpu svètlost razprostranjivalo. Glasa se da je odbor društva nakanio još sa četiri lustera rasvètljenje povekšati, što mora uprav čarobni utisak proizvesti. Galerijami ogradeni prostor predstavlja potpunoma pravilno četverokutje, od kojeg dvè strane urešene stupovi, koji obličje imaju kao da su iz bèla kararska mramora izdèlani. Svaka strana ima po tri prekrasnim nadglavicami (koje imaju čim prie pozlatiti, budući da k tomu dosad nije bilo vremena) nakitjena stupa, koji dvorani nèko izvanredno obličje davaju, koje se tim čarobnie ukazuje što je jedan od ova dva stupovi urešena duvara malo ne sav staklom od ogledala zastèrt, i tako se u njemu zèrcali veća strana dvorane, što neopisivo krasan utisak na gledaoce čini, kada je dvorana razsvètljena i mnogobrojnim svèćano odèvenim i igrajućim društvom napunjena. Galerije vèrhu ovih dvih stranah nalazeće se imaju bronzirane gatre nad pomramorenimi i raznimi po starinskom ukusu izvedenimi slikami narešenimi nasloni. Ostale dvè galerije ponešto su prostrane, nu isto tako urešene, i na nalik siva mramora naslikovane i uglađene. Veliku pozornost pobudilo je također nebo od dvorane, koje je nekim osobitim bi reć slavenskim načinom naslikovano i rešetkama, među kojimi pozlatjena zèrna trepetju na devet malena četverokuta razdèljeno, od kojih je svaki put velikim pozlatjenim želudom urešen, što pri svèći osobitu neku velelèpnost cèloj dvorani podaje. Za bolje razumljenje napomenuti moramo da je onaj duvar, o kojem smo rekli, da je staklom od ogledala malo ne sav zastèrt, na tri jednake strane, na lik ogromnih prozorah razdèljen, od kojih su samo dvè rečenim staklom pokrite, a jedna je prozračnim obiçnim staklom zastèrta, kroz koje staklo viditi je jednu sjajno rasvètljenu, prostranu, prekrasnim pokućstvom i dragocènim, svilenimi, cèrvenimi zavèsi urešenu sobu, koja je za konversaciju gospojah opredèljena. Ta okolnost povećava još onaj gore naznaçeni po ogledalih izvedeni čarobni utisak. Ovomu duvaru nasuprot nalazi se za stupovi uložina, koja je bila raznim tuzozemnim sadjem i cvètjem ukrašena. Istim nakitom biaeše urešen prekrasni lèpo naslikovani i zidanimi stupovi ukrašeni hodnik, koi u dvoranu vodi, i kamo se po prostra-

nih kamenitih stubah dolazi koje su ovom prigodom sjajno razsvjetljene i zelenom čohom pokrite bile. Ovdje je jedan dio odbornikah goste dočekivao, a drugi je gospoje uljudnim načinom u dvoranu pratio. Tu se nije na nikakvo gospodstvo i preimućstvo gledalo, svaki gost bio je dobrodošo i istom uljudnostju primljen. To služi na osobitu slavu gg. ravniteljem i svemu ostalomu odboru. U obće ovoj gospodi na pohvalu očitovati moramo da su sva moguća upotriebili da druztvu čim ugodnim pribave zabavu. Od njihove strane bilo je sve učinjeno da budu gosti u svakom obziru pristojno primljeni i podvoreni i vidi se da su njihovu zadovoljnost podpunoma stekli, jer još u 6 satih u jutro veselo se je plesalo u dvorani. – Orkestar bio je sastavljen stranom iz izvèrstne kapele ovdašnje posadke, stranom pako iz najboljih naših gradanskih glazbenikah – bio je dakle izvanredno dobar i svirao po izbor komade. – Iz ovoga obširnoga opisa uvidit će naši čitatelji da onima koji su sreću imali ove nesravnjive zabave dionici biti, ništa drugo za želiti ostalo nije, nego da bi Bog dao, da bi se ono što se u pësmi tom prigodom razdijeljenoj izrazuje, čim prije obistinilo. Jeda nam pësnik prorok bio!³⁹

Uskoro je 15. veljače 1847. ponovo priređena u Narodnom domu »sja-jna zabava«, te će članovi moći dobiti ulaznice kod blagajnika Nauma Mallina. U srijedu će se, 17. veljače, vući u Narodnom domu zgodici ženskih narodnih rukotvorina, kako smo već naprijed spomenuli, za siromašnu djecu.

Da je, koliko zabava u Dvorani, toliko i izvlačenje zgoditaka, dobro uspjelo, vidjeli smo prema onome što je pisala »Danica«, jer je entuzijizam bio velik. Važno je kod toga spomenuti da je najvažnije što su se pri tom povezivale klase koje su dotad bile daleko jedna od druge.

Poslije ovoga svega plaćaju se zaostala dugovanja radova u Narodnom domu. Kako se govorilo o lusterima i bojadisanju, vjerojatno se radilo o prostorijama Dvorane. Osim toga doznajemo sa sjednice Narodnog doma od 19. veljače da su Mirko i Ljudevit Farkaš (sigurno Vukotinić) poklonili svoje dvije akcije Narodnom domu. Ovo nam u isto doba pokazuje da je Lj. Vukotinić promijenio ono mišljenje koje je prije iznio u Gajevim Novinama, u kojima je zagovarao razvijanje prirodnih nauka ne shvaćajući političku stranu cijeloga posla. Nadalje su plaćani razni drugi dugovi; tako »arhitektu« A. Brdariću, kamenaru Schmidtu, staklaru Percinu i Buveinu, »kiporezcu« Marschu, tiskari Lj. Gaja i Franje Suppana te ostalim zanatlijama.⁴⁰

³⁹ Danica horvatsko-slavonska i dalmatinska (= dalje *Danica*), Zagreb 1847, 13. veljače, br. 7, str. 27–28. Donosim cijeli prikaz smatrajući ga važnim zbog političkog i kulturnohistorijskog značenja.

⁴⁰ Sjednica Narodnog doma od 3. III 1847, str. 20–21, AMH, Zapisnik ND, str. 20–21. – Malo poslije toga (27. svibnja 1847) umro je u 64. godini života Franjo Suppan (pisan i Supan, stvarno Župan) »tiskar, vezilac i prodavalac knjigah i sl. kr. grada prisëdnik... on je bio prije preporoda gotovo jedini nosilac domaće književnosti i mnogo je pučkih knjigah o svom trošku izdao«. (N. 1847, 29. V, br. 43, str. 171).

Vijesti o uspjehu Narodnog doma i Dvorane u njemu čule su se ne samo u Zagrebu već i izvan njega, pa se na sjednici od 11. ožujka 1847. izvješćuje da je biskup dakovački Josip Kuković poklonio Domu svojih pedeset akcija u vrijednosti od 1250 for. sr., dok general Baltazar Šimunić poklanja svoje dvije akcije.⁴¹

Dugovi su se plaćali i dalje, pa je karakteristično za financijsko stanje Narodnog doma da je uprava odugovlačila plaćanjem na taj način što dužnu svotu ne bi platila odjednom, najvjerojatnije zato što nije imala dovoljno gotovine. U isto vrijeme odbor opominje one koji nisu uplatili svoje dionice.⁴²

Dapače Narodnom domu udužio je general Ladislav Kušević 2000 for. sr., pa na odborskoj sjednici od 24. travnja 1847. doznajemo da spomenutu svotu traži natrag, pa je zaključeno da mu se povrati do 1. svibnja iste godine.

Skupština akcionara imala se držati 30. svibnja 1847, ali nema podataka da je i održana jer u zapisnik nije ubilježena, a ostalih spisa nema.⁴³

Vjerojatno je skupština akcionara uspjela sabrati jedan dio preostale uplate akcija, pa je na sjednici odbora od 11. svibnja 1847. zaključeno da se zaostali računi isplate. Osim toga je određeno da će se 20. svibnja održati sastanak »sviuh zavodah kod Narodnoga doma« u Zagrebu. Za to se određuju od strane odbora Narodnoga doma Stj. Jurinić, dr Aleksa Praušperger, Lj. Sinković i Stj. Moyses, a imaju pozvati i graditelja A. Brdarića.⁴⁴ Ne znamo što se zaključilo.

Međutim se 6. lipnja 1847. održala treća opća skupština akcionara Narodnog doma, kojoj je predsjedao predsjednik Čitaonice i akcionara Janko Drašković, te je pozvao tajnika da pročita zapisnik prošle skupštine. Zatim je predsjednik upravnog odbora Narodnog doma, kanonik Josip Schott pročitao izvještaj istoga odbora, koji su primljeni. Nemamo tih izvještaja pa se ne može reći što su izvijestili.

Kako neki akcionari ni do danas nisu platili potpisane akcije, izabrani su odvjetnici Antun Rubido i Ivan Dolovčak »za tirati zaostavše od akcijah novce«. Na ovoj skupštini saznali smo da su Ambroz Vranjican i Franjo Štauduar platili za Narodni dom »assicuraciju«, vjerojatno osiguranje zgrade, zaključeno je da im se svota (ne kaže se koja) ima povratiti.⁴⁵

Narodni dom se teško kúpío, teško svršavao, pa i kad je bio gotov, još nije bio bez dugova. Na sjednici od 9. lipnja 1847. odbor je zaključio da se zbog namirenja dugova »na koliko se priašnjega g. vlasnika grofa

⁴¹ AMH, Zapisnik ND, 1847, sjednica od 11. III, str. 21–22.

⁴² Isto mjesto, str. 22, 23.

⁴³ Isto mjesto, str. 23.

⁴⁴ Isto mjesto, str. 24. – Nemamo zapisnika sa sastanka sviju stanara Narodnoga doma od 20. svibnja 1847, pa ne znamo što se zaključilo. Kako su pozvali i A. Brdarića, graditelja ili arhitekta, koji je možda bio i nadzornik gradnje, raspravljalo se vjerojatno o konačnome preuzimanju zgrade.

⁴⁵ Isto mjesto, str. 25.

Karla Draškovića tičeju, ima se od ovdašnje Narodne štedionice četiri hiljade forintih u srebru na posudu čim prie potrebovati«. Zadužen je Lj. Sinković, odvjetnik, da ovo svrši.⁴⁶

U sporazumu s graditeljem Aleksandrom Brdarićem »glede izvedenja portikusa na Narodnom domu proti Kipnoj ulici« bio je pročitán, odobren i obostrano potpisan ugovor, kaže se 12. lipnja 1847.⁴⁷

Kao svako ljudsko djelo, pa i najbolje, nekima se ono ne mora dopasti, tako se ni Dvorana u Narodnom domu nije svima svidjela baš u ovo vrijeme, pa Gajeve Novine donose člančić »Jedan plebej u Zagrebu«. Da je baš bio neki neuki seljak, o tome se ne bi pisalo, pa moramo zaključiti da je bio ipak neki intelektualac kojega pisac podrugljivo naziva plebejcem, jer nije ništa naučio. U tome se člančiću, govoreći o Dvorani, kaže: »Da na kratkom kažem, jedan plebej nije š njom zadovoljan. Zašto? Da na to pitanje odgovorim morao bih tělo od duha razlučiti, a anatomija mi se grusti; iz ovoga i jošte drugih uzrokah – štitim. Tko je ljubopitan, neka sam unutra dojde. To je malo rěčih, nu može biti da će se tko na ubogoga seljanina razljutiti, međutim da mu jed ne nahudi, idimo u teatar...«⁴⁸

Teško je vjerovati da bi se moglo nešto jače prigovoriti Dvorani bilo u kojem pogledu, ako znamo da su akcionari bili ne samo naši najbogatiji ljudi već u isto vrijeme ljudi koji su vidjeli dosta svijeta, svakako središta najkulturnije Evrope.

I poslije ovoga datuma pravili su se popravci, dogradnje u Narodnom domu, bojadisala se Čitaonica i vršili drugi manji radovi.

Kad su na sjednici 20. rujna 1847. govorili o tome da u Zagreb 27. istoga mjeseca dolazi nadvojvoda Stjepan, nije se još mogao »Narodni dom kano javni ustav (= ustanova) izkazati, budući da jošte najvišege odobrenja nema«, ali će ipak osvijetliti sve prostorije. Dakle ni Narodni dom nije imao »najvišege odobrenja«. To je dom hrvatskih ustanova koje su čekale »odobrenje«, ali ga nisu mogle dobiti.⁴⁹

Četvrta opća skupština akcionara Narodnog doma održana je 23. rujna 1847. Kako »predsjednik grof Janko Drašković Trakoštjanski oslabljenoga zdravlja radi nazočan biti ne mogaše«, skupština je zaključila da ga zamijeni predsjednik odbora kanonik Josip Schott. Poslije izvještaja, o kome ne znamo ništa reći, moramo pretpostaviti da se govorilo o radu odbora, o kome smo izvijestili redom sjednica.

»Budući da se već onda predviděti može da se svikolici troškovi na Narodni dom učinjeni novcem do sada putem akciah sakupljenim potpunoma namiriti ne mogu«, kao i to »da se je skupštini svěrsi shodno vidělo« da su akcionari vlastoručno potpisali broj akcija, pa da se te akcije moraju uplatiti. Osim toga ako bi koji domorodac neke akcije uzeti htio, da se od gornjih neuplaćenih prodaju. Sve pak akcije moraju sudjelovati u vućenju, koje će biti u siječnju 1850, te će svaka akcija imati

⁴⁶ Isto mjesto, str. 25–26.

⁴⁷ Isto mjesto, str. 26.

⁴⁸ N, 1847, 19. VI, br. 49, str. 115.

⁴⁹ AMH, Zapisnik ND, str. 26–28.

3% kamata. Vučenje akcija nastavit će se svake godine u siječnju. Iz dobitka koji će pripasti Narodnom domu platit će se najprije kamate na glavnicu koja tereti Narodni dom; preostatak će se dati na kamate da se tako sastavi veća glavnica koja će se upotrijebiti za Narodni dom.

Na kraju je zaključeno da se objelodane potpisnici sviju dionica i njihova broja da se vidi tko je sve uplatio i koliko. »Ima se pako napose navesti način kojim je kuća nabavljena, sa potrebitim brojem akcija po 25 for. sr. za nadopuniti sumu od 42.000 od toga, zatim javiti koliko je akcija u obće rasprodato. Skupa pako ima se i poziv pridati na dalnje podpise akcija«. Naveo sam tekst kako je napisan. Iako nije sasvim jasan na srednjem mjestu, mislim da se može shvatiti da je kuća Narodnog doma stajala 42.000 for. srebra i da je još bilo akcija po 25 for. sr. koje bi trebalo prodati.

Čitaonica je od 1. rujna 1847. plaćala 100 for. sr., Dvorana i Gospodarsko društvo po 60 fr. u srebru.

Na sjednici od 2. studenoga 1847. još se govori o tome da li »graditelj A. Brdarić njega (= plan pročelja Narodnog doma) se dârži«.

Da bi Narodnom domu pravili reklamu, odnosno da bi dioničari koji nisu još uplatili svoj udio privukli ostale da upišu po koju dionicu, Dragutin Rakovac donosi u »Koledaru za puk« za prijestupnu 1848, koji je izdavalo »Društvo gospodarsko hêrvatsko-slavonsko«, na posljednjoj strani stiliziranu sliku Narodnog doma sa tri čempresa u dvorištu, gledanu iz Opatičke ulice. Pod klišejem ima legenda koja počinje: »Evo narodnog doma u Zagrebu! Evo kuće koju nabaviše gospoda hêrvatska i slavonska! Evo bêlih dvorovah u kojih su narodni naši zavodi« . . .

Kako je Dvorana bila jače posjećena, a njezini ugostitelji nisu dovoljno pazili na red i čistoću, te su bacali smeće u vrt, zaključeno je da se uprava Dvorane zamoli da »se postara da se smet ukloni«.

Što se kamata »za novo uzajmljene novce« tiče, »imaju se iz tekućih dohodakah kuće izplatjati«; u tome smislu treba dati nalog »obskrbitelju kuće« Vjekoslavu Friganu.

Zaključuje se da se graditelju Aleksandru (ili Skenderu, kako su ga još pisali) Brdariću ima »rok pèrvoga maja 1848. postaviti, do koga čêli posao dogotoviti imade«.⁵⁰

U zagrebačkoj Dvorani davale su se 1848. zabave pod raznim imenima u siječnju, veljači i ožujku; u novinama su neke posebno bile zabilježene. Hvali se zabava i sve »nevine zabave« 19. siječnja. Kaže se da su te večeri bila »ilirske majke djeca«, tj. neki su došli izvan Zagreba. »O govornjiva bijaše radost! I tko da sabere tajne suze ove rodoljubne radosti! . . . Laskamo si da će im mila biti uspomena na Zagreb, gdi je toliko života, slobode, rodoljublja, veselja! ! !«⁵¹

»Bal u Dvorani« bio je 1. veljače 1848. Za nj se kaže da je »pârvi bal u našoj zagrebačkoj Dvorani, sjajan, ukusan i veseo«. Mislim da to prvi možemo razumjeti kao prvi ples 1848, jer je prvi, kako znamo, bio 1847.

⁵⁰ Isto mjesto, str. 29–33.

⁵¹ Danica, 1848, br. 4, 22. I, str. 16.

Dalje pisac hvali domorotkinje kod kojih su prevladavale tri boje hrvatske zastave. »Bal je dakle slika ravnosti (= ravnopravnosti, jednakosti) stališah. Aristokrati i ako gdje ima demokratah, svi su jednako obučeni i svi stoje pod jednim istim pravilami koja svakoga jednako obvezuju«. Zatim se pita da li ima zla »na balu dvoranskom«? Odgovara: »Samo jedno, a to je što se čuju različiti jezici živi i mrtvi, a samo jedva išta od narodnoga«. »Neki nezadovoljnik izlazeći iz Dvorane reče sam sebi: ovdje je sve: Beč, Draždani, Berlin, Hamburg itd., samo su zaboravili na Zagreb«. Pisac nastoji opravdati takvo stanje, jer »sried njemačkoga Beča na mnogobrojnih slavjanskih besiedah ne čuje se skoro nikakva druga rieč osim slavjanske, i to u svih nariečjih slavjanskih«. ⁵² Pisac je kušao opravdati tu pojavu, ali usporedba nije dobra. Dok su se u njemačkom Beču čuli slavenski jezici, logično je, jer su to bivali slavenski plesovi. Naprotiv, u hrvatskom Zagrebu čuti većinom njemački na plesu narodnjaka, pored toga što su bili zastupani razni staleži, poslije djelovanja hrvatskog narodnog pokreta, čitaonice i ostaloga, bila je slaba nacionalna svjedodžba za sve. Sama je Dvorana imala odigrati školu buduće narodne svijesti, a vršila ju je postepeno.

Osim ovoga u Dvorani je bio »Pravnički bal« 12. veljače 1848, koji je vrlo dobro uspio imajući nacionalnu notu. Ples je otvoren hrvatskim kolom koje se dijelilo u četiri dijela (= hrvatske nesjedinjene pokrajine: Dalmacija, Hrvatska, Slavonija i Vojna krajina) te se prema kraju spajalo u jedno. Hvale Sidoniju Rubido Erdödy koja je vršila »čast domaćice« na plesu. Robert Zlatarović, pravnik, sastavio je *Quadrillu* od narodnih napjeva.⁵³

Kolikogod dopisnik »Danice« od 5. veljače 1848. kaže da su na onome plesu koji on opisuje bili ravnopravni staleži, ipak su »demokrati«, zapravo pučani, možda bili zastupani u manjem broju, jer se u Dvorani Narodnog doma priređuje 4. ožujka »gradjanski bal«, vjerojatno za najšire krugove građana, koji su dali »gradjani varoške i kaptolske strane«. Ples »je množinom sakupljenoga občinstva sve dosadanje zabave nadkri- lio, jer se je . . . preko 1200 osobah sakupilo«. Ovaj ples nije zaostajao ni za jednim balom. Sve su sobe bile »najsajnije rasvijetljene . . . U gospojinskom salonu bio je načinjen umjetni vodoskok (vodomet), koi najljepšim cvijetjem okružen ugodan ulazaše svjedok od dobrog ukusa gospo- de urediteljah ovoga bala. Kod ulaza dobio je svaki gost za uspomenu na ovaj bal liepu knjižicu sadržavajuću red igranja i dvie pjesmice, jed- nu pod naslovom: »*Slozi gradjanah zagrebačkih kaptolske i varoške strane*, a drugu s naslovom: *Poklon kćerim zagrebačkim*«.

Čini se da je ovaj ples bio priređen pod javnim ili tajnim rukovodstvom narodnjaka. Prva pjesma je – kako sam naziv kaže – posvećena slozi građana, a druga ženama Zagreba, ali ne možemo reći u kom pravcu jer nismo našli opis. Pisac dalje nastavlja da su: »Gradjani obojih oblasti u svečanom vojničkom odielu, kao i oni gosti, koji su iz Varaždina, Kri-

⁵² Isto mjesto, br. 6, 5. II, str. 23–24.

⁵³ Isto mjesto, br. 8, str. 32.

ževacah, Koprivnice, Petrinje i Jastrebarskoga od strane svojih građanskih četah na ovaj bal došli. Ova posjeta građanah iz obližnjih gradovah, kao što je naše rodoljubivo zagrebačko građanstvo obradovala, istom tako svakoga pravoga rodoljuba iskreno radovati mora, jer je jasnim dokazom da se sinovi naše domovine u duhu narodnosti i bratinske sloge sve bolje uzajemno približuju. Građani zagrebački da na neki način očituju radost, kojom su ovu gospodu inostrane posjetitelje primili predložise odboru Dvorane zagrebačke da bi istu gospodu posjetitelje za svoje začastne članove primio, koji predlog bi naravno od odbora radostno primljen«. Domaćica je bila udovica Ana Hatz. »S radostjum smo opazili kako se je bez ikakve razlike svećenstvo, plemstvo, i vojničtvo u krugu naših vriednih građanah složno i veselo zabavljalo. Ples je započeo kao obično s kolom hrvatskim...«⁵⁴

Kako se vidi, ovo je bilo u narodnom duhu, u duhu Čitaonice i svih narodnih zavoda, dakle cijeloga Narodnog doma s Dvoranom. Posjet u svečanom vojničkom odijelu možda znači pojedine korporacije u svojim uniformama.

Kako je poznato, banom je hrvatskim imenovan Josip Jelačić 23. ožujka 1848. Za to se nije u Zagrebu znalo, pa je Ivan Kukuljević s drugovima sazavao veliku skupštinu za 25. ožujka 1848, gdje se zaključilo iznijeti »narodne želje« pred kralja. U tim *zahtijevanjima naroda* ima vrlo važnih traženja, među njima da se ujedine hrvatske zemlje, da se Hrvatskoj dade odgovorna i nezavisna vlada od Ugarske, stalni zastupnički sabor i da se ukinu ostaci kmetstva i staleštva. Ova se skupština održala u Narodnom domu, u velikoj dvorani na prvome katu.

Poslije ovih važnih zaključaka sastao se hrvatski sabor 5. lipnja 1848. koji je instalirao Jelačića banom, a u srijedu večer, 7. lipnja, bila je u Dvorani Narodnog doma priređena svečanost u počast instalacije Jelačića banom. Na tu svečanost bili su pozvani svi zastupnici s obiteljima. Karte su mogli pridići u Dvorani, a mogli su i bez karata ući na zabavu, toliko je priređivačima bilo do toga da ona iz političkih razloga bude dobro posjećena.⁵⁵

Dok su se u Narodnom domu priređivale zabave, uprava Narodnog doma isplaćivala je dugove, popravljala što je trebalo popraviti; nastojala unovčiti ostale akcije. Tako su, među ostalim, ispitivali da li je temelj dosta jak da »ponese teretnih 6 kamenitih stupovah« na »pročelju Narodnog doma«, pa je bilo odlučeno da Vj. Frigan zamoli baruna Zornberga da bi on to pogledao, njemu će se pridružiti i odbor. Sigurno se radilo o pročelju koje gleda prema Dugoj ulici (danas Pavla Radića).

⁵⁴ Isto mjesto, br. 11, 11. III, str. 48. Na zabavama u Dvorani Narodnog doma igrale su se razne društvene igre. Tako su postojale i karte za igranje s različitim slikama, među njima i karta s Narodnim domom, slična onoj u koledaru za puk za g. 1848. (v. dalje). Za ovo uspoređi *M. Schneider*, Dvorane zagrebačke karte, Iz starog i novog Zagreba, II, Zagreb 1960, str. 205–224.

⁵⁵ *Agramer Zeitung*, 1848, br. 61, 6. VI, str. 294.

Kako je popis dioničara prevelik, novine ga neće htjeti tiskati, pa je zaključeno da se štampa o trošku društva i da se priloži »Novinama narodnim i njeimačkim«. Ne znam da li su to učinili, jer nisam našao u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu taj izvještaj ni posebno ni kao prilog tadašnjim novinama.

Budući da odvjetnici Antun Rubido i Ivan Dolovčak zbog nagomilanih županijskih poslova nisu mogli vršiti one Narodnoga doma, zamoljeni su odvjetnici Vjekoslav Frigan i Ljudevit Vrabec da to preuzmu. Njihova će dužnost biti da neuplaćene akcije što prije nastoje naplatiti. Spomenuti su se primili »poradi znanog svoga domoljublja.«⁵⁶

Kako se vidi, Narodni dom još nije bio svoj, jer je još bio u dugu, čini se zbog toga što su se dioničari vladali nerodoljubivo, pa nisu uplaćivali dionice koje su potpisivali ili sami postajali siromašnijima, pa je jedno htjeti, drugo moći. Sreća što nisu bili rijetki slučajevi da netko pokloni skup svojih dionica, kao što smo vidjeli. Polovinom 1848. poklonila je Narodnom domu cijela obitelj dra Alekse Vancaša, koji je dnevno radio za Narodni dom, svoje akcije: tako su poklonili po 50 for. sr. Josipa Vancaševa,^{56a} dr A. Vancaš, Janko Vancaš, župnik, Juratović Josip, pa i ostavština pok. kanonika Franje Tuškana 50 fr. sr. Svega je s ovim bilo poklonjeno 15.175 for. sr. Kako smo vidjeli da je Narodni dom stajao 40.000 for. sr., a mnogi svoje dionice nisu otkupili, Narodni dom, općenito rečeno, nije mogao dobro financijski stajati.

I u tek spomenutom oglasu kojim javljaju poklone Narodnom domu, koji je datiran 7. srpnja 1848. pozivaju se dioničari Narodnog doma koji još svojih akcija dosad nisu uplatili da što prije plate »za izbeći sudbeno postupanje.« Dat im je rok mjesec dana.⁵⁷

Približava se rat, a 11. rujna 1848. ban Jelačić je s vojskom prešao Dravu. O svemu tome u zapisniku Narodnog doma nema spomena, jedino od 9. lipnja 1848. do 12. siječnja 1849. nije održana – ili barem nije zapisana – ni jedna sjednica što je bilo previše kad znamo da su sjednice Narodnog doma bile vrlo česte. Sa sjednice od 12. siječnja 1849. znamo da je Nikola Zdenčaj pismeno poklonio svojih 40 akcija u vrijednosti od 1000 for. sr. Narodnom domu. Zaključeno je da se na licitaciji prodaju stvari »što više za porabu nisu.« – Šimun Klarić nije htio platiti upisane akcije, pa je poslije više opomena određeno »da se čela stvar gospodinu komisaru Antunu Mažuraniću opiše, s molbom da on ili priateljskim ili službenim putem od gospodina Klarića novce inkasira.«⁵⁸

⁵⁶ AMH, Zapisnik ND, str. 32–39.

^{56a} Josipa Vancaš je nazvana Majka, jer je njezin rodoljubni dom bio stjecište narodnih ljudi, a njezin muž dr. A. Vancaš radio je dobrovoljno u Matici, u Narodnom domu i drugdje. (Usp. pisma P. Preradovića Josipi Vancaš.) Zbog toga je Matica hrvatska prije nekoliko godina podigla spomen-ploču na kući Vancaševih u Opatičkoj ulici.

⁵⁷ N, 1848, 8. VII, br. 71, str. 287.

⁵⁸ AMH, Zapisnik ND, str. 39.

U samom ratu s Mađarima, 10. prosinca 1848. održana je u Dvorani Narodnog doma skupština novoosnovanog društva »Slavenska lipa« zbog donošenja statuta.⁵⁹ I ovaj je sastanak »Slavenske lipe« bio u znaku učvršćivanja međusobnih slavenskih odnosa.

Brineći se upravni odbor da dovede u red financije Narodnog doma, na sjednici od 21. siječnja 1849. dr. A. Vancaš je predložio »da se slavjanska novozavedena društva pozovu da na odkup preostavših još dosada akcija priteku«. Bilo je zaključeno »da se Rěčko i Těrstjansko slavjansko društvo . . . pozovu da u tu svrhu na žěrtvenik domovine šta prinesu, jer isti dom utočište dosada biaše svim narodnim zavodom . . .«⁶⁰

Kako znamo energični podžupan zagrebački Josip Bunjevac na svoju ruku zauzeo je 31. kolovoza 1848. Rijeku, a ban Josip Jelačić je 2. prosinca 1848. imenovan gubernatorom Rijeke, pa je gore spomenuti poziv uslijedio poslije ovoga kad su naša društva u Rijeci – protivno dotadašnjim odredbama – mogla postojati.⁶¹

Rat s Mađarima izazvao je u Hrvatskoj i obračun s nekim mađaronskim ustanovama. Tako je odmah došao u pitanje mađaronski »Kasino« koji je osnovan za inat, za stvar i podržava u Hrvatskoj, a posebno u Zagrebu, promađarsko raspoloženje koje je išlo toliko daleko da su mađaroni zagovarali pomadžarivanje Hrvatske da bi stvorili veliku Mađarsku. Prema tome sasvim je razumljivo da je prvi udarac morao doživjeti »Kasino.« Ovdje nije mjesto da ispitujemo kako je do toga došlo i kako je to provedeno, pa ćemo samo konstatirati činjenicu da se u Gajevim Novinama od 15. veljače 1849. (br. 20) objavljuje da će se nastaviti prodaja dragocjenosti u Dvorani Narodnog doma. Tjedan dana kasnije u istim Novinama objavljuje se da se prodaje na licitaciji namještaj »tako zvanoga ‚Kasina‘.« »Zbog sudbene egzectucie prodavat će se 1. ožujka pěrvi put ovdlašnji u gornjoj varoši u staroj teatralnoj ulici ležeći, ‚Kasino‘, u kome ima jedna krasna đvorana, više povećih i pomanjih malenih sobah, zatim prostrana štala, suša, bunar, vèrt. Ova zgrada podobna je bila za gostionu, a osobito za kakav javni institut . . . pod vèro udobne uvète«. Potpisan: »Ferko Žerjavić, fiškal.«⁶²

Po svemu sudeći sudsku odluku imao je izvršiti odvjetnik Ferdinand Žerjavić, pozivajući javnost na kupnju »Kasina«. Ne istražujući dalju sudbinu »Kasina« naveli smo kako je on završio život. Time će se potvrditi stara istina da sila rađa silu!

Nastavivši upravni odbor Narodnog doma svoj rad, on je na sjednici od 16. ožujka 1849. utvrdio da su članovi odbora Ljudevit Vrabc, i Vasilije Mraović pregledali balkon Narodnog doma i izvijestili: »Premda rešetke balkona nisu polag ugovora iz lěvenog već iz kovnoga želěza načinjene

⁵⁹ Agramer Zeitung, 1848, br. 140, 7. XII, str. 619.

⁶⁰ AMH, Zapisnik ND, str. 40.

⁶¹ O tome usporedi F. *Hauptmann*, Rijeka, Zagreb 1951, str. 106 i dalje – Rijeka. Zbornik, Zagreb 1953. – Na koja je društva A. Vancaš mislio, teško je kazati. Možda i nije imao u svijesti nikakvo posebno naše društvo, jer je tamošnja Čitaonica bila osnovana tek 1850.

⁶² Novine, 1849, 22. II, br. 23, str. 92.

primaju se ipak kao valjane, jer kovno željezo ne može se tako lahko satèrti kao lèvno. Nu budući da je tarac od asfalta na balkonu zloèest pronadjen, odluèi upravljajući odbor da se graditelju Brdarièu ništa ne isplati, dok tarac pri zemlji i k pèrvom katu ne popravi.«

Budući da je tajnik odbora izjavio »da mu okolnosti njegove ne dopuštaju poslove odbora i nadalje voditi,« zamoljen je èlan Naum Mallin da se privremeno primi tajnièkih poslova.

Na sjednici uprave od 31. prosinca 1849. govoreno je o izvršenju zaključka plaćanja dionica, pa je odlučeno da se 1. siječnja 1850. u prisutnosti vlasti izvrši ždrijebanje 20 dionica. Te će se dionice isplatiti po isteku 6 tjedana sa 3% kamata (prema zaključku skupštine od 22. kolovoza 1846); kamate će se računati od 1. siječnja 1848.

Da bi te dionice blagajnik Vj. Frigan mogao isplatiti, imaju se obojica blagajnika, Anastas Popović i Pavao Hatz, pismeno pozvati da novce Narodnog doma ukoliko ih kod sebe imaju, predaju Vj. Friganu da bi mogao izvršiti zaključak.⁶³

Kako je zaključeno, 1. siječnja 1850. bilo je vučenje dionica Narodnog doma. Izvučeno je 20 dionica, što se objelodanilo preko novina te su pozvati vlasnici da se jave blagajniku Vj. Friganu da šest tjedana poslije preuzmu novce. – Iz ove vijesti doznajemo da su poklonili po 4 dionice Josip Sačić i Nikola Vakanović, dok je Josip Lalić poklonio jednu dionicu. Svega je poklonjeno Narodnom domu 697 akcija u vrijednosti od 17.425 for. sr.⁶⁴

Na sjednici od 15. ožujka 1850. zaključeno je: budući da je rok od šest tjedana za dizanje novaca izvučenih akcija sa 3% kamata bio prekratak, pozvati treba preko novina još jednom sve vlasnike izvučenih akcija da »svoje dionice najduže do konca sèrpnja t. g. kod . . . blagajnika Vj. Frigana« zamijene.

Još jednom je zaključeno poraditi da plate akcije oni koji ih nisu podmirili. Za to su određeni Vj. Frigan, dr Aleksa Vancaš i Naum Mallin.

Kako je u ovom vremenu bilo manje zabava, Dvorana traži da joj se smanji najam. Riješeno je tako da joj se od 860 for. sr. koje je dosad plaćala prizna 60 for. sr.⁶⁵

U prvom redu rat, pa oktroirani ustav objavljen 4. ožujka 1849, ozlovoljili su Hrvate, koji su očekivali potvrdu saborskih zaključaka od lipnja 1848, pa je zavladala apatija. Bansko vijeće nije htjelo proglasiti oktroj, ali kad ni intervencije nisu uspjele, proglasi ga 6. rujna 1848. Zbog ovih briga vrlo vjerojatno da su zaboravili na sve, pa uprava Narodnog doma daje u novinama »Poziv rodoljubah na podporu naših narodnih zavodah« krajem ožujka 1850. U njemu se govori općenito o društvima, neka se poimenièno spominju, pa se kaže da se podigla »velekrasna kuća Narodni dom kao hram posvetjeni muzam dosad u perivojih naših

⁶³ AMH, Zapisnik ND, str. 41–42.

⁶⁴ Narodne novine (od 2. VII Gajeve Novine imaju takvo ime; unaprijed NN), 1850, 4. I, br. 3, str. 7; – Südslavische Zeitung, Zagreb, 1850, br. 300, 31. XII, str. 670.

⁶⁵ AMH, Zapisnik ND, str. 42–43.

nepoznatim« . . . Poradilo se oko toga da se skupe »viševrstne glavnice za unapređenje mladane naše književnosti . . . Međutim obćepoznati događaji zbivši se u tečaju dviju posljednjih godinah prekinuše ovu krasnu duševnoga napredovanja stazu!«⁶⁶

Posljednja zabilježena sjednica u zapisniku Narodnog doma bila je 15. lipnja 1850. Na njoj se ponovo pospješuje rad triju blagajnika zbog zaoštataka u plaćanju akcija Narodnog doma.

Ovdje doznajemo da je čitaonica (bivša *ilirska*, kasnije *narodna*) zabranjena prije 15. lipnja 1850, jer se kaže: »Stanje koje prvo čitaonica imala jest, ima se dati u najam, izuzamši one nad Damen-Salonu stojeće velike sobe, koja se u buduće Matici za knjižnicu besplatno odstupljuje . . ., za godišnjih for. 160 u sr. izdati može.«⁶⁷

Tadija Smičiklas (Matica hrvatska, 1842–1892. Spomen–knjiga. Zagreb 1892, str. 20) kaže da je Čitaonica prestala živjeti »u mjesecu junu g. 1850«. Kako ne citira dokumenat, te ga nije imao ili se izgubio, sada znamo da je to bilo u prvoj polovini lipnja 1850. Po tome što su Matici dali besplatno veliku sobu za knjižnicu, čini se da je Matica ilirska zbog narodnih zadataka postala miljenik i Narodnog doma.

Iz novina doznajemo da se »mješoviti odbor« svih već nekoliko puta spomenutih društava koja su imala svoje sjedište u Narodnom domu sastao na sjednici 8. lipnja 1850. pod predsjedanjem kanonika Mate Vukovića »kao podpredsjednika Matice ilirske« i da je jednoglasno odlučio »da se ovdašnji članovi svikolikih naših narodnih društava kao: Matice, Narodnoga doma i Gospodarskoga društva – (osobito oni, koji su Narodnom domu akcije svoje u vrijednosti od 100 for. sr. poklonili ili darovavši Narodnom domu i Matici ukupno 100 for. sr. ili barem obvezavši se da će za jedan i drugi nar(odni) zavod ukupno toliko prinesiti) – najuljudnije pozovu u Narodni dom, »gdie će se u smislu gorespomenute visoke banske odluke viećati i za oživotvorenje istoga sjedinjenja privremeni odbor sastaviti«.

Kako vidimo, ovdje se Čitaonica ne spominje što znači da je već bila prestala djelovati. Pozivaju se na sastanak članovi koji su nešto uplatili, jer su, sigurno, pretpostavljali da će oni – baš zato što su i nešto žrtvovali – imati najviše interesa za posebna društva i za povezivanje njihovo što je htjela vlada postići u vezi sa stvaranjem tzv. »zajedničkoga društva.«

U pozivu se prije spomenutoga kaže »da za namjeravano preobraženje rečenih zavodah (= Matica ilirska, Narodni muzej, Gospodarsko društvo) najprije privoljenje istih dotičnih društava nužno bi bilo, koje se bez izjavljenja njihovih skupštinah temeljito znati ne može«, dakle prije će se o ujedinjenju ovih društava izjaviti njihove skupštine! Dalje se kaže »da društva ova do onoga vremena, dok sabor naš potrebita sredstva za

⁶⁶ NN, 1850, 30. III, br. 74, str. 207.

⁶⁷ AMH, Zapisnik ND, str. 44–45. Ovom posljednjom stranicom završava zapisnik. Preostale su još tri cijele stranice, što bi moglo značiti da je uprava Narodnog doma završila posao. Ni jedan zapisnik nije potpisan.

potporu njihovu ne opredieli, putem dobrovoljnih prinesakah svoj obstanak s onom revnostju uzdržati nastoje, bez koje isti zavodi niti s javnom potporom napredovati ne bi mogli.« Zajednički sastanak određen je za 17. lipnja 1850. Poziv je potpisao Vj. Babukić.⁶⁸

Iz ovoga vidimo da se počelo razgovarati o zajedničkom društvu, zapravo o učenom društvu, ali kako bi to društvo bilo heterogeno, nije se mnogo vjerovalo u uspjeh; osim toga, pojedina su se društva počela osjećati ugroženima ekonomski, pa je već i u pozivu natuknuto rješenje da dok hrvatski sabor ne da potrebita sredstva za njihov život da se moraju izdržavati od javne pomoći, kako se i dogodilo, jer spomenuto zajedničko društvo nije bilo nikad ostvareno.⁶⁹

Iako više nemamo zapisnika ni spisa o Narodnom domu i njegovu daljem životu, nalazimo nešto po novinama ondašnjega vremena. Tako doznajemo da se u smislu zaključka godišnje skupštine dioničara Narodnog doma od 31. prosinca 1849. obavila »1. siječnja 1851. u prisutnosti dotične vlasti, kao i odbornika pomenutog društva ždriježbanje 20 dionica« (navode se brojevi!) i poziva da se do šest nedjelja od danas (= 1. siječnja 1851) računajuć kod g. blagajnika Narodnog doma Vjekoslava Frigana prijave, gdje će tako isplaćenje dotičnih dionica kao i 3 postotne kamate dignuti.« Vijest je potpisao Naum Mallin, tajnik Narodnog doma.⁷⁰

Koliko god Narodni dom imao svoju funkciju te je bio »jedna od najznatnijih zgrada ne samo u prosvjeti Zagreba, nego i u hrvatskoj kulturnoj i političkoj prošlosti, Dvorana je u Narodnom domu vršila svoju funkciju te je kroz vrijeme poklada 1851. priredila tri plesa (22. I, 5. i 22. II).⁷¹

U apsolutizmu nijednom narodnom čovjeku nije bilo dobro, a najmanje narodnim ustanovama, pa je sve nevolje prolazio i Narodni dom s Dvoranom u svome krilu. Ipak su se povremeno prikazivale neke priredbe. Tako je 29. ožujka 1854. u dvorani Narodnog doma priredjen koncerat ovdašnjega Društva prijatelja glazbe. Koncerat je bio izvanredno dobro posjećen.⁷²

Dana 7. veljače 1862. priredio je odbor Dvorane ples. Predsjednik Dvorane bio je gradonačelnik Vjekoslav Frigan. Na skupštini Dvorane 24. studenoga 1861. bilo je zaključeno da se oficiri, zbog tek minulog apsolutizma, ne pozivaju u društvo. pa ni u Dvoranu. Upravni odbor Dvorane na sjednici od 26. siječnja 1862. zaključio je protivno što se primanja oficira tiče, tj. da se oficiri preko bana Šokčevića pozovu u društvo. Dakle, odbor je prekršio odluku višeg organa društva, skupštine. Osim toga na zabavi od 7. veljače 1862. brojevi su lutrije izvikivani na njemač-

⁶⁸ NN, 1850, 12. VI, br. 133, str. 391.

⁶⁹ O tome v. J. Ravlić, *Matica hrvatska, 1842–1963*, Zagreb 1963, str. 55–60.

⁷⁰ *Südslavische Zeitung*, Zagreb 1851, br. 3, 4. I, str. 6.

⁷¹ J. L., *Stari Zagreb. Novi list*, Zagreb, 1941, br. 178, str. 8.

⁷² *Neven*, 1854, br. 14 (6. IV 1854), str. 223.

kom jeziku, zatim su svirali valcer, čemu je članstvo prigovaralo, što je izazvalo nezadovoljstvo i među građanstvom, te je bilo i zviždanja. Sve se to tumačilo demonstracijom protiv vojske, odnosno njezina držanja za vrijeme apsolutizma.

Gradski zastupnik Eduard Vrbanić, odvjetnik i hrvatski poličar, podnio je interpelaciju u gradskom zastupstvu, ocijenivši Friganov čin protunarodnim. To je bilo tim teže što je Frigan bio i gradski načelnik. Gradsko zastupstvo je jednoglasno zaključilo da delegacija pođe do bana Šokčevića i da mu kaže da to sve nema nikakve veze s vojskom. Osim toga izvanredna skupština Dvorane, održana 27. veljače 1862, izglasa nepovjerenje predsjedniku Friganu na prijedlog Matije Mrazovića (1824–1896), odvjetnika i zastupnika narodne stranke. Zbog toga se Frigan žalio Namjesničkom vijeću, pa je sve svršilo pred Dvorsku kancelariju u Beču koja je dala pravo Vj. Friganu. Na koncu je došlo do pomirenja na skupštini od 7. prosinca 1862, ali je trebalo platiti dugove prošlih odbora u iznosu od 3.000 for. sr. Zbog svega toga glavna skupština Dvorane koja je održana 16. lipnja 1863. zaključila je da se društvo Dvorana zbog slabih materijalnih prilika raspusti. Društveni odvjetnik Koporčić javio je koncem lipnja 1863. prestanak društva.⁷³

Narodna društva su malo pomalo napuštala zgradu Narodnog doma, te je od 1892. u zgradi Narodnog doma smješten dio pravosuđa hrvatske vlade, pa kad je povećan posao toga odsjeka, Dvoranu je dobio tzv. Stol sedmorice. Zbog toga se morala vršiti adaptacija, pa je velika dvorana Narodnog doma pregrađena zidom, te je za nekoliko metara skraćena od strane nekadašnje Duge ulice, odnosno vrta s te strane zgrade.⁷⁴

U tim je prostorijama (Opatička 18) danas Institut za književnost i teatralogiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Jadranski institut JAZU, Arheološka zbirka i dr.

Tako je Narodni dom sa Dvoranom poslije nekoliko desetljeća rada na približavanju klasa u Zagrebu – što je značilo vrlo mnogo – i povezivanjem narodnih ljudi učinio dosta, izvršivši svoju dužnost, razumije se kako se tada moglo, ali i ovdje treba naglasiti, velikim žrtvama pojedinaца, svjesnih građana glavnog grada Hrvatske i općenito hrvatskoga naroda.

⁷³ Usp. *Narodne novine*, 21. II 1862; – *Pozor*, 18. II 1862; – *Pozor*, 28. II 1862; – *Glasonoša*, 12. XI 1862; – *I. Ulčnik*, n. dj. Zagreb, 1942, br. 3–4.

⁷⁴ *I. Ulčnik*, n. dj., 1942, br. 1–2, str. 86–89.